

I. DÜNYA SAVAŞINDA PROPAGANDA AMAÇLI YAYINLANAN DERGİ: CİHAN-I İSLAM*

Mehmet ÇANLI**

** Prof. Dr., Hitit Üniversitesi Tarih
Bölümü Dr, Trabzon, Türkiye,
E-Posta: mehmetcanli@hitit.edu.tr

ORCID

Giriş

Osmanlı toplumunun gazete ve dergi gibi süreli yayınlarla tanışmasında, Fransa ve Fransız modeli önemli rol oynamıştır.¹ Ancak Batı'da özel girişimle gerçekleşen basın faaliyetleri Osmanlı'da devletin himayesinde gerçekleşmiştir. Osmanlı'da yayımlanan ilk dergi, 26 Mart 1849'da Veka-yi Tıbbiye adlı dergidir. Üç yıl yayımlandıktan sonra kapanmıştır.²

Uzun bir süreden sonra 1860'larda yeni bir dergilik denemesi yapılmaya çalışıldıysa da bunların yayın hayatları uzun sürmemiştir. Örneğin 1862'de Mecmua-ı Fünun dergisi yayımlanmıştır.³ 1863'te Mir'at dergisi,⁴ ve Mecmua-ı İber-i İntibah dergisi çıkarılmıştır. Bu dergiler kısa yayın hayatından sonra kapanmıştır. 1864'te Ceride-i Askeriye dergisi,⁵ 1865'te Takvim-i Ticaret dergisi,⁶ 1867'de Tuhfetü'l-Tıb dergisi⁷ ve 1869'da ilk çocuk dergisi olma özelliği taşıyan "Mümeyyiz", Terakki gazetesinin haftalık eki olarak yayımlanmıştır.⁸ Yine 1869 yılında Terakki gazetesinin eki olarak kadınlar için "Terakki-i Muhadderat" dergisi çıkarılmıştır.

* **Gönderim Tarihi:** 04.11.2017

Kabul Tarihi: 28.11.2017

¹ Gönenç, 2005: 98.

² Varlık, 1985: 112.

³ Toprak, 1984: 14.

⁴ Şen, 2005: 391.

⁵ Tunalı, 2005: 197-198.

⁶ Baykal, 1990: 67.

⁷ Altıntaş, 2001: 21-26.

⁸ Okay, 1998: 139.

1860'lı yıllarda çıkan diğer önemli dergilerden bazıları “Ayine-i Vatan”, “Muhip”, “Mecmua-ı Maarif”tir.

1860'lı yıllarda yayımlanan gazete ve dergiler, eğitim aracı olarak kullanılmıştır.⁹ Bu iletişim araçları sayesinde halk, hem okuma zevki kazanmış hem de o dönemlerde sadece yüksek zümreden kimselerin ilgilendiği edebiyatla, halkla tanışmıştır.¹⁰ Aynı zamanda gazete, dergi ve kitapların uygun fiyatlara elde edilmesi ile çok çeşitli fikirlerin halk tarafından öğrenilmesine imkân sağlanmıştır.¹¹

1870'li yıllardan itibaren Osmanlı toplum hayatında dergicilik, önemli bir gelişme göstermiştir. 1870 yılında ilk siyasi mizah dergisi “Diyojen” dergisidir. Teodor Kasap tarafından çıkarılmıştır.¹² Derginin çıkış amacı, kamuoyu ve hükümetin amaçlarını dile getirmek, ahlak, terbiye ve değerlere yabancı olan şeylere eleştiri ile hazır cevaplar vermektir.¹³ Bu dönemde önemli fikir dergilerinden olan biri de “Ulum Dergisi” dir. Ali Suavi tarafından yayınlanan bu dergi, ansiklopedist geleneğini devam ettirmiştir.¹⁴ Hadika Dergisi, bu dönemde çıkan teknik ve sanayi konularına önem veren yayınlardandır.¹⁵

II. Abdülhamit dönemine gelindiğinde her ne kadar sansür uygulansa da bu dönemde çıkan gazete ve dergilerin ömrü uzun olmuştur. Dil sadeleşmiş, gazete ve dergilerin tirajları artmıştır.¹⁶ 1880'li yıllar Türk dergiciliği açısından önemli bir dönem olmuştur. Bu dönemde yayımlanan başlıca dergiler; Hazine-i Evrak, Mirat-ı Alem, Afak, Mecmua-ı Asar, Orman ve Maadin Mecmuası, Vergi ve Arazi Mecmuası, Gayret, Berk, Manzara ve Nilüfer, Eftal'dir.

Yurt dışına giden dönemin Osmanlı aydınları ve gazetecileri Avrupa'da pek çok süreli yayın çıkarmışlardır. Bunlardan en önemlisi Meşveret dergisidir. Çıkarılan dergilerde Osmanlı'nın devlet yönetimi, hükümet politikaları eleştirilerek siyasi ve ekonomi içerikli inceleme yazıları ön plana çıkmıştır.¹⁷

⁹ Koloğlu, 2010: 154-161.

¹⁰ Tanpınar, 2012: 251-252.

¹¹ Karpat, 2005: 243.

¹² Özdiş, 2010: 81.

¹³ Gündoğdu, 2009: 54-55.

¹⁴ Toprak, 1984: 15.

¹⁵ Yazıcı, 1997: 18.

¹⁶ Şapolyo, 1971: 164-165.

¹⁷ Topuz, 2003: 42.

II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde dergicilik, Anadolu'da da yaygınlaşmıştır.¹⁸ Bu dönemde yayımlanan süreli yayınların temel özelliği kısa süreli olmalarıdır. Sansürden dolayı birçok dergi, sadece birkaç sayı yayımlanabilmiştir. Dergiler genellikle 2-8 sayfa aralığında yayımlanmıştır.¹⁹ II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte fikir dergilerinin sayısında hızlı bir artış olmuştur. Aynı zamanda bu dönemde kadın dergilerinin yanında basın özgürlüğünün de etkisi ile mizah dergilerinin sayısında artış görülmüştür.

1. Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye ve Yayın Organı Cihan-ı İslam Dergisi

1.1. Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye

II. Meşrutiyet sonrasında çıkarılan siyasi dergilerden biri de Cihan-ı İslam dergisidir. Dergi, Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye'nin yayın organıdır. Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye, İttihatçı çizgide bir sivil toplum örgütüdür. İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Meşrutiyet sonrasında Türkçülük ve Batıcılık politikalarını benimsemiş ise de İslamcılığı da tamamen reddetmemiştir. Müslüman unsurların desteğini sağlamak amacıyla gerektiği yerde İslamcı politika izlemekten çekinmemiştir. Bu dönemde Avrupa'nın, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı Osmanlı içerisindeki Hristiyan azınlığı kullanmaya başlaması, Cemiyetin de İslamcı hareketlere ılımlı davranmasına neden olmuştur.²⁰

Cemiyet, İslamcı politikanın Müslüman coğrafyasında etkin olabilmesi için birçok çalışma başlatmıştır. Eğitim, basın-yayın, cemiyet ve dernekler aracılığıyla Müslümanlara birlik olmaları konusunda çağrı yapılmıştır. Yurt dışında Müslümanların yoğun yaşadığı yerlerde pek çok cemiyet kurulmuştur. Bu cemiyetlerce yayımlanan dergi, gazete, bildiri gibi basın araçlarıyla buldukları bölgelerde Müslümanları Batıya karşı birlik olmaya davet edilmiştir. Bu dönemde Batılı emperyalist güçlere karşı bütün Müslümanları harekete geçirmek için sivil örgütler kurulmuştur. Bu amaçla kurulmuş cemiyetlerden biri de Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye'dir.

¹⁸ Kocabaşoğlu, 2010: 8-10.

¹⁹ Varlık, 1985: 116.

²⁰ Sevil, 2005: 61.

Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye'nin kurulması fikri, 1908 yılında Mısırlı Mehmet Şerif Paşa²¹ ve arkadaşları tarafından Perapalas Oteli'nde kararlaştırılmıştır. Kısa süre içerisinde Türkçe bir nizamname yazılarak cemiyetin kuruluşu, kamuoyuna duyurulmuştur. Ancak cemiyetin kurucuları arasındaki fikir ayrılıkları ve tartışmalardan dolayı, cemiyetin faaliyete geçmesi gecikmiştir. Daha sonra cemiyetin faaliyet alanı olarak yurt dışındaki Müslüman ülkelerin seçilmesi kararı alınmıştır.²²

Cemiyetin başına Yusuf İzzeddin Efendi²³ getirilmiştir. Nizamnamesi Arapça olarak Mısır gazetelerinde yayımlanmıştır. Cemiyeti Hayriye-i İslamiye'nin amacı, her türlü eğitimi Müslümanlar arasında yaygınlaştırarak aralarındaki dayanışmayı artırmaktır. Bu amaçla Medine'de bir İslam Üniversitesi kurulmuştur. Bununla Abdülhamit'in "Hicaz Demiryolu Projesi" ile oluşturmak istediği İttihad-ı İslam fikrinin devam ettirilmesi hedeflenmiştir.

Başka bir deyişle cemiyetin kuruluş amacı, Müslümanları her konuda bilgilendirmek ve özellikle Batıya karşı birlik olduğu takdirde başarı kazanılabileceğine inanmalarını sağlamaktır. Kısaca bu dönemde Müslümanların içerisinde buldukları ümitsizlik ve karamsarlıklar bertaraf edilerek onlara yeni bir heyecan vermek ve onları harekete geçirmek hedeflenmiştir. Bununla birlikte dönemin Osmanlı Hükûmeti, I. Dünya Savaşı öncesinde içeride ve dışarıda Müslümanları savaşa hazırlama konusunda önemli bir adım atmış olacaktı. Bu dönemde Osmanlı toprakları dışında diğer İslam coğrafyasında da birçok İslami nitelikli cemiyetler kurulmuştur. Bunlar, siyaset ve toplum hayatında faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Aynı zamanda İslam uluslarının içinde bulunduğu durumu, sahip oldukları yayın organları ile bütün dünyaya duyurmaya çalışmışlardır.²⁴

²¹ Birinci, 2010: 1; Başarılı bir diplomat olan Mehmet Şerif Paşa, Jön Türklerle iyi münasebetler kurmuş olsa da kendisine önemli görevler verilmemiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Pangaltı Kulübü reisliğini yapmıştır. Ayrıca Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin de kurucuları arasında yer almıştır. 1909 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden ayrılarak Paris'e gitmiştir. Paris'te İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhinde yayınlar yapmıştır. I. Dünya Savaşı başlayınca da siyasi faaliyetlerine ve yayınlarına son vermiştir.

²² Sevil, 2005: 378.

²³ Akyıldız, 2013: 13-16; Sultan Abdülaziz'in oğlu olan Yusuf İzzeddin Efendi, küçük yaşlardan itibaren orduda ve pek çok alanda önemli görevlerde bulunmuştur. Veliyah olarak resmi protokollerde yer almıştır. I. Dünya Savaşı yıllarında hükümet işleriyle yakından ilgilenmiştir.

²⁴ Sevil, 2005: 379.

Cemiyete göre, Müslümanların geri kalmasının ana sebeplerinden biri, Müslümanların sömürgeci devletlerin egemenliği altına girmesidir. Sömürgeci devletler, Müslümanları kendi kimliklerine yabancılaştırarak kendi doğal kaynaklarından ve hazinelerinden faydalandırmamaya çalışırlar. Bu şekilde İslam toplumları büyük bir ekonomik buhrana sürüklenerek Batılı sömürgeci devletlere muhtaç hâle getirilirdi.²⁵

1.2. Cihan-ı İslam Dergisi

Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye'nin yayın organı Cihan-ı İslam dergisi, yayın hayatına I. Dünya Savaşı'nın arifesinde 9 Nisan 1914 (Rumi 27 Mart 1330, Hicri 13 Cemâziye'l-evvel 1332)'te başlamıştır. Başlangıçta Arapça, Türkçe (Osmanlı Türkçesi) ve Urduca olmak üzere üç dilde yayımlanmıştır. Daha sonra yayın diline Farsça da eklenmiştir. Cihan-ı İslam dergisi hakkında detaylı bir çalışma yapılmamıştır. Konu hakkında sadece Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde Ziyad Ebuzziya bir madde yazmıştır. Dergi, 53 sayı çıkarılmıştır. Ziyad Ebuzziya'nın makalesine göre, derginin son sayısının Ekim 1915'in sonlarında yayınlandığı anlaşılmaktadır. 1916 yılının Ocak ayından itibaren dergi, Bağdat'ta yayımlanmaya başlayacaktır. Bununla ilgili detaylı bilgi, son bölümde verilecektir.

Türkiye arşiv ve kütüphanelerinde derginin tespit edilebilen 25 sayısına ulaşılmaktadır. Diğer sayıları Türkiye kütüphanelerinde mevcut değildir. İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde derginin 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 22, 23, 24 ve 25. sayıları bulunmaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda 19 ve 20. sayıları ve Ankara Milli Kütüphane'de ise 50, 51 ve 52. sayıları bulunmaktadır.²⁶

Cihan-ı İslam dergisi, haftalık bir dergidir. Çanakkale Savaşları'nın yaşandığı dönemde bazen 10 bazen de 15 günde bir yayımlanmıştır. Başlangıçta üç dilde yayımlanırken daha sonra dört dilde yayımlanmaya başlamıştır. Ellinci sayıdan itibaren (25 Eylül 1915) on günde bir çıkarılmaya başlanmıştır. Basım

²⁵ Sevil, 2005: 377.

²⁶ Ebuzziya, 1993: 535.

kalitesi başlangıçta düşük iken ellinci sayıdan itibaren kalitesi yükselmiştir. Aynı zamanda resmi bir formata sokulmuştur.

Cihan-ı İslam'ın yayın formatı, dergi formatındadır. Ancak üzerinde gazete (ceride) yazmış olmasına rağmen dönemin gazete formatına uymamaktadır. Yayın formatından dolayı, dergi olarak ele aldık ve bu şekilde Cihan-ı İslam'ın tanıtımını yapmaya çalıştık.

Derginin yazışma adresi, başlangıçta posta kutusu numara 173 İstanbul'dur. Açık bir adres verilmeyecek sadece posta kutusu numarası verilmiştir. Osmanlı Devleti, savaşa resmi olarak girdikten sonra, derginin adresi veya yazışma adresi açıkça verilmiştir. Derginin bir yıllık abone bedeli yurt içinde 50 kuruş, yurt dışı bir yıllık abone bedeli ise 62 kuruştur. Ayrıca bir nüshası 1 kuruştur. Urduca sayıların üzerinde fiyatının 8 ruble olduğu belirtilmiştir. Cihan-ı İslam dergisi, İstanbul'da Osmanlı Çemberlitaş Matbaası'nda basılmıştır. Derginin bütün nüshalarının üzerinde "Cemiyet-i Hayriye-i İslâmiye'nin taht-ı himayesinde çıkarılmaktadır" yazmaktadır. Bu bilgilerle ilgili sonraki sayılarında bazı değişiklikler olmuştur. Bu değişiklikleri, derginin hangi sayısında yapılmış ise o sayının tanıtımında vermeye çalışacağız.

Mesul Müdürü eski Bingazi (Libya) milletvekili ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın önemli şahsiyetlerinden biri olan Yusuf Şetvan Bey'dir.²⁷ İmtiyaz sahibi ise Ebu's-saidü'l-Arabi'dir. Bu kişi Hindistan kökenli olup gerçek adı Şevket Ali Ebu's-Saidü'l-Arabi'dir. Ebu Saidü'l-Arabi, Hindistan Müslümanlarının önde gelen kişilerinden ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın önemli simolarındandır.²⁸ Bu kişiler ile ilgili bilgiler çok sı-

²⁷ Yusuf Şetvan Bey, 1869 yılında Bingazi'de doğmuştur. Askeri Rüştiye'yi bitirmiştir. Daha sonra gazetecilik ve adliye müfettişliği görevlerinde bulunmuştur. 23 Nisan 1909'da 60 oy alarak Bingazi mebusu seçilmiştir. Meclis-i Mebusan'da İkinci Şube ve Arzuhal Encümeni Kâtipliği görevinde bulunmuştur. İkinci devrede de görev yapmıştır. Güneş, 1997: 628; Yusuf Şetvan, Kürt Şeyh Cevad Berzenci'nin damadıdır. I. Dünya Savaşı süresince Teşkilat-ı Mahsusa tarafından Yakın Doğu ve Kafkasya'da gerilla tarzı kurulan küçük birliklerde görev almıştır. Şetvan, başlangıçta Bingazi'de propaganda çalışmalarına girmiştir. Yaptığı bazı görevler şunlardır. E's-seydi Şerif Ahmed E's-Sünusi'nin İstanbul'a bir Alman denizaltısıyla kaçırılması, İngiliz ajanı Thomas Edward Lawrence'i yakalamak için girişilen faaliyetler ve Kafkasya'da Ruslara karşı bazı faaliyetleri sayabiliriz. Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kuzey Afrika'daki faaliyetleri için bk. Pehlivanlı, 2000.

²⁸ Kendi tanımlamasıyla Ebu Saidü'l-Arabi, Hindistan'da ticaretle uğraşmaktadır. Vaktinin büyük bir kısmını milli ve dini konulara ayırmıştır. Pencap Müslümanlarının Umum Kâtipliği ve eğitim kurumlarında yöneticilik gibi birçok görevi yaparak Müslümanlar arasında saygın bir yer edinmiştir. İngilizler aleyhine başlayan faaliyetlerin başında yer alan Ebu Saidü'l-Arabi, takipten kaçarak önce Mısır'a, daha sonra 1910 Yılında Libya'ya gitmiştir. Buralarda baskı ve şiddet gören Müslümanlarla ilgili makaleler yazarak Hindistan'a göndermiştir. Daha sonra İstanbul'a gitmiştir. Burada birçok siyasi kişilerle iyi ilişkiler kurarak Cihan-ı İslam gazetesini yayımlamaya başlayacaktır. Keleşılmaz, 1999: 119-120.

nırlıdır. Mevcut bilgiler genellikle internet ortamında “blog” şeklinde yazılmış bilgilerdir. Bunlar da kaynak gösterilmeden yayımlanmıştır. Ancak Teşkilat-ı Mahsusa’nın önemli kişilerinden olduğuna dair Osmanlı Arşivi’nde ve derginin bazı nüshalarında bilgilere ulaştık.

Örneğin Ebu Saidü’l-Arabi, 1916 yılı Ekim ayında Bağdat’ta bulunmaktadır. Kendisinin bayram münasebetiyle buradan, padişaha tebrik gönderdiğini görmekteyiz. Gönderdiği tebrikte, ordunun muzaffer olması için iyi dileklerde bulunmaktadır. Tebrikte görünürde herhangi bir ilgi çekici özellik görünmemektedir. Konu ile ilgili yapılan yazışmalara bakıldığında bazı şeyler dikkat çekmektedir. Yazılan tebrik, Hindistan Müslümanları adına gönderilmiştir. Tebrik ile dönemin sadrazamı Talat Paşa bizzat yakından ilgilenecek tebrigi, padişaha takdim etmiştir. Karşılık olarak Padişah tarafından mahzuziyet (memnuniyet, mutluluk) yazısı yazılmıştır. Bu yazı, bizzat Dâhiliye Nezareti Müsteşarı tarafından Bağdat Valisi Halil Paşa’ya gönderilerek ilgili kişiye iletilmesi istenmektedir.²⁹

Yine daha önce de 1914 Mayıs’ında, dönemin padişahı olan Sultan Reşad’ın tahta çıkışının yıl döneminde Ebu Saidü’l-Arabi, saraya kutlama tebrigi göndermiştir. Bu tebrige de saraydan çok sıcak mesajlar verilmiştir.³⁰ Ebu Saidü’l-Arabi’nin, Teşkilat-ı Mahsusa ile ilişkileri konusunda ilerleyen bölümlerde bilgi vereceğiz.

Derginin yayımlanma amacı, İslam menfaatlerine hizmet eden edebî, siyasî, içtimâî dergi olarak belirtilmiştir. Derginin her sayısının kapağında yayımlandığı dillerde çıkış amacını belirten “Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye’nin taht-ı himayesinde menafi’-i İslamiye’ye hadim, siyasî, edebî, içtimâî risaledir.” ibaresi yer almaktadır. Ancak Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’na katılmasından sonra derginin çıkış amacını belirten bu ifade “Hilâfet-i kübrâya, İttihâd-ı İslâm’a, Te’âruf-i Umûmiye’ye hâdim ceridedir.” şeklinde değiştirilmiştir.³¹

Dergi, İttihat ve Terakki Hükûmeti’nin kararıyla ve Teşkilat-ı Mahsusa’nın denetiminde, I. Dünya Savaşı döneminde İngiliz işgali altında bulunan Hindistan,

²⁹ BOA, DH-KMS. 1334.Z.23 (00042-00002-01-04).

³⁰ *Cihân-ı İslâm Dergisi*, 6, 14 Mayıs 1914: 7. (Sonraki dipnotlarda *CİD* şeklinde kısaltılmıştır.)

³¹ Ebuzziya, 1993: 535.

Mısır ve İran'daki Müslüman halkı, İngilizlere karşı uyandırmak, İngilizlerin Osmanlı Devleti'ne ve hilafet aleyhine giriştiği propagandaları önlemek amacıyla yayına başlamıştır. İlk sayısında yayımlanan başmakalesi "Cihan-ı İslam" başlığını taşımaktadır. Bu makale, farklı dillerdeki nüshaları ile içerik yönünden aynıdır. Tüm Müslümanları birlik olmaya davet eden bu makale, derginin yayımlanma amacını da açıkça ifade etmektedir. Ancak bu makaleden sonra Cihan-ı İslam dergisinin her nüshasında içeriğin farklılaştığı görülmektedir. Aynı sayının farklı dillerde yayımlanan nüshalarında içerik ve kapakları birbirinden farklıdır. İslam coğrafyasının kültürel ve siyasî durumuna göre bazı makale ve haberler ön plana çıkmaktadır.

Derginin haber ve makale içeriklerinin hazırlanması veya bunların denetimden geçirilmesinde üç kişinin ismi dikkat çekmektedir. Bunlardan biri İngiltere ve Uzak Doğu'daki sömürgelerini yakından bilen derginin imtiyaz sahibi Ebu Saidü'l-Arabi'dir. Ebu Said, bu bölgeyi ve bölgedeki İngiliz oyunlarını iyi bilmektedir. Hindistan ve Uzak Doğu konusunda çıkan haber ve makalelerin hazırlanmasında bu kişinin ismi öne çıkmaktadır. İkincisi derginin sorumlu müdürü Yusuf Şetvan Bey'dir. Yusuf Şetvan Bey, Kuzey Afrika (Libya, Fas, Tunus, Cezayir) bölgesi ve Müslümanları ile ilgili haber ve makalelerin hazırlanıp denetimi daha önce bu bölgenin milletvekilliğini yapmış olan ve derginin sorumlu müdürü olan Yusuf Şetvan tarafından yapılmıştır. Üçüncü kişi de Sadullah Mehmet Ferit Bey'dir. Ortadoğu Arap coğrafyası veya Mısır bölgesi ve Müslümanları hakkındaki haber ve makaleler de Mısır Hizbü'l-Vatan Fırkası Başkanı Sadullah Mehmet Ferit Bey hazırlanmıştır.

Cihan-ı İslam dergisinin her bir nüshası, kapak kısımları hariç genellikle sekiz sayfadan oluşmaktadır. Genelde haftalık olarak yayımlanan dergi, Perşembe günleri çıkarılmıştır. Derginin adres kısmının altına "yayınlanmayan makaleler yazarına iade edilmeyecektir." şeklinde not düşülmüştür. Derginin kapak kısımlarını Türk ve İslam büyüklerinin ve komutanlarının portreleri süslemektedir.

Dergide, başlangıçta İslam'ın birleştiriciliği ile ilgili konularda genel bilgiler verilirken Osmanlı Devleti'nin savaşa katılmasıyla birlikte derginin içeriği

değişmiştir. Yayınlanan makale ve haberlere bakıldığında propaganda niteliği taşıyan haberler göze çarpmaktadır. Savaşa girilmeden önce yayımlanan sayılarda, toplumu savaşa hazırlayan, bütün Müslümanları Batı karşısında birlik olmaya çağıran bir tutum içerisinde yayın yapıldığı görülmektedir. Savaş dönemindeki sayılarında ise saldırgan ve Batıya karşı suçlayıcı haber ve makaleler yayımlanmıştır. Bu çalışmada, Cihan-ı İslam dergisi genel olarak tanıtılmaya çalışılmıştır. Yayınlanan haber ve makaleler, propaganda açısından değerlendirilmemiştir. Bunların propaganda açısından değerlendirilmesi konusunda ayrı bir çalışma yapılması daha uygun olacaktır.

1.3. Cihan-ı İslam Dergisinin Mevcut Sayılarının Fiziksel ve İçerik Tanıtımı

Derginin tespit edebildiğimiz nüshalarının fiziksel tanıtımı şöyledir. **Birinci sayı**, 9 Nisan 1914 tarihinde (R. 27 Mart 1330, H. 13 Cemâziye'l-evvel 1332) yayımlanmıştır.³² Kapak kısmında Sultan Reşat'ın resmi bulunmaktadır. Derginin birinci kısmı Türkçedir. Kapak kısmında derginin çıkış amacını belirten Türkçe (Osmanlı Türkçesi), Arapça, Urduca ifadeler yer almaktadır. Cihan-ı İslam dergisi, Osmanlı Çemberlitaş Matbaası'nda basılmıştır. Perşembe günleri yayımlanan haftalık dergidir.

Birinci sayının Türkçe nüshası ortalama kapak kısmı hariç sekiz sayfadır. Derginin sol üst köşesinde "Bir yıllık abone bedeli yurt içinde elli, yurt dışında ise atmış iki kuruştur" ifadesi yer alır. Bu sayının Türkçe nüshasının dili çok ağırdır. Özellikle Farsça ifadeler yoğun olarak kullanılmıştır.

Bu sayının başmakalesi "Cihan-ı İslam" başlığı altında kaleme alınmıştır. Bu makale, beş sayfadır. Bu yazıdan başka haber ya da makale bulunmamaktadır. Derginin Arapça ve Urduca nüshalarında başmakaleden başka haber ve makaleler bulunmaktadır. Bu içerikte hilafet, İslam dünyasının ortak değerleri ve büyük kişileri hakkında bilgiler verilmiştir. Tanıtımını yapacağımız bütün sayılarda yayımlanan haber ve makalelerin başlıkları dipnotta verilmiştir.³³

³² CID, 1, (R. 27 Mart 1334)-(9 Nisan 1914); Derginin Arapça ve Urduca nüshalarında yayımlanan makale ve haber başlıklarında okunmuş hataları olabilir. Okunamayan kelimeler için üç nokta (...), yanlış okunması muhtemel kelimelerin yanına da soru işareti (?) koyduk.

³³ **Türkçe Nüsha:** (Cihân-ı İslâm), (Vezir-i Mehlebi); **Arapça Nüsha:** (Bismillahirrahmanirrahim) (Başyazı), (Fi 23 Rebi'ü'l-âhir sene 332 Ahbâr-ı benî gâzi), (Acâib Suret-i magan fi Brüksel yesme'u fi Paris), (Hitbet-i meliketü behübal ? Fi külliyyetü alikara), (Ahbâr-ı müslimü'l-sayn), (E'l-medresetü'l-külliyetü bi'l-medinetü'l-münevver), (Ca'enâ min ahdü'l-

İkinci sayı, 16 Nisan 1914 tarihinde (R. 3 Nisan 1330, H. 20 Cemâziye'l-evvel 1332) yayımlanmıştır.³⁴ İkinci sayının ilk kısmı Arapçadır. Bu sayıda, birinci sayının ön kapağındaki bilgiler aynen tekrarlanmıştır. Birinci sayıdan farklı olarak Arapça, Urduca, Türkçe nüshaları ayrı ayrı basılmıştır. Her nüshasında kapaklar farklıdır. Her bir nüshası, sekiz sayfadan oluşmaktadır. İkinci sayıdan itibaren derginin adres bilgilerinin altında “yayınlanmayan makaleler yazarına iade olunmayacaktır.” ifadesi yer almaya başlamıştır. Bu sayının kapağında Osman Gazi'nin resmi basılmıştır. Her sayıda bu tür bilgileri tekrarlamak istemiyoruz. Diğer sayıların kapağında ya da içeriğinde herhangi bir değişiklik olduğunda ilgili nüshanın tanıtımında yeni bilgileri vereceğiz. Bu sayıda çıkan haber ve makalelerin başlıkları dipnotta verilmiştir.³⁵

Üçüncü sayı 23 Nisan 1914 tarihinde (R. 10 Nisan 1330, H. 27 Cemâziye'l-evvel 1332) yayımlanmıştır.³⁶ Bu sayının ilk kısmı Urduçadır. Urduca nüshasının birinci sayfası eksiktir. Dış kapağında Sultan Orhan'ın resmi basılmıştır. Üç dilde Urduca, Arapça ve Türkçe yayımlanmıştır. Bu sayıda yayımlanan haber ve makale başlıkları dipnotta verilmiştir.³⁷

Dördüncü sayı 30 Nisan 1914 tarihinde (R.17 Nisan 1330, H.4 Cemâziye'l-âhir 1332) yayımlanmıştır.³⁸ Bu sayının ilk kısmı Türkçedir. Dış kapağının üstünde Sultan Murat Hüdavendigâr'ın resmi basılmıştır. Bu sayıda yayımlanan haber ve makale başlıkları dipnotta verilmiştir.³⁹

füzela. Hâzihi'l-ebiyâd ve hiye bi-hurûfihe (şiir); **Urduca Nüsha:** (Bismillahirmanirrahim (Başyazı)), (Cihân-ı İslâm), (Zemindâr-Yâdigâr-ı şühedâ-Dârü'l-hilâfe), (Mevsim).

³⁴ CID, 2, (R. 3. Nisan 1334)-(16 Nisan 1914).

³⁵ **Arapça Nüsha:** (Eyyühe'l-mü'minün lâ-teye'üs), (İslâhü'l-ceyşü'l-Osmâni), (E'l-külliyetü'l-Osmâniyetü'l-İslâmiye), (Me'süretü'l-Cemiyetü'l-hayriyetü'l-İslâmiye), (İdâretü's-sihhiyetü'l-Hicaz), (Ahbârü'l-Mısır), (Vüzâret-ı Mısırü'l-cedide); **Urduca Nüsha:** (Devr-i cedid), (Misafirhâne), (Hindistan ki Müslüman Gursi Pe erhin), (Ahbârü'l-bâniya), (İksü Bers ki Hindiki Vefat ?), (Dârü'l-hilâfe), (Selamlık); **Türkçe Nüsha:** (İnneme'l-mü'minüne ihvetün), (Şu'ünü'l-İslâmiye), (Cihân-ı İslâm).

³⁶ CID, 3, (R. 10 Nisan 1330)-(23 Nisan 1914).

³⁷ **Urduca Nüsha:** (Medresetü'l-benâtü'l-yetimi), (Başyazı); **Arapça Nüsha:** (E'l-Hilâfetü Vâsitü lehe-Makale. Donanmaya yardım edilmesi hakkında), (Hâset Müslimü'l-Hind Nahvü'l-Hilâfe), (Cemiyetü'l-Ticârü'l-Müslimîn fi Dârü'l-Hilâfe), (Hâdisetü Bitlis), (Ahbârü'l-bâniyâ), (E'l-Müslimün ve Hükümetü'l-Yunan), (E'l-medresetü'l-Cibiyetü Fi'l-Afgan), (E'l-Müslimün fi'l-sayn), (Esnâü'l-Bilâdü'l-İslâmiye); **Türkçe Nüsha:** (İstikrâzdan Nasıl İstifade Etmeliyiz?), (Hindli ihvân-ı dinimizin ihtisâsât-ı meşkûresi), (Kısm-ı edebi-Receb-Şaban).

³⁸ CID, 4, (R. 17 Nisan 1330)-(30 Nisan 1914).

³⁹ **Türkçe Nüsha:** (Misyonerler), (Misyonerlere Karşı Ulemâ-yı Mısıriyenin Gayret ve Hamiyeti), (Şu'ünü'l-İslâmiye), (Cihân-ı İslâm-Bingaziden gelen bir mektup); **Arapça Nüsha:** (E'l-Hâletü'l-Hâzıra), (Ahbâr-ı Merakeş), (Kelimetü Racül-ı Musannaf), (Ahbâr-ı Hayva), (E'l-bâniyâ), (Ahbâr-ı Rusya), (Câ'enâ min ahdi rü'esâ'i'l-mücâhidîn fi baraka'l-kitâbü'l-âti), (Havâdis-ı şeni), (Fi Suriye), (İd-ı cülûs-ı sultani); **Urduca Nüsha:** (Siyâsiyât), (Bakiyye ez beyânâme-i sihhıye-i hicaz silsile ki lehü dikhü? Aded 3), (Leşker-i Mücâhidin si ... dü-serhad ?), (Rus-ı zülm), (Leşker-i mücâhidin si ... hat?), (Dârü'l-hilâfe), (Yunaniyun ki şerârât), (Darü'l-hilâfe) ta'lim ve terbiyet şehzâdegân), (Cihân-ı İslâm).

Beşinci Sayı 7 Mayıs 1914 tarihinde (R. 24 Nisan 1330, H. 11 Cemâziye'l-âhir 1332) yayımlanmıştır.⁴⁰ Beşinci sayısının ilk kısmı Türkçedir. Türkçe kapak kısmında Sultan Bayezid'in resmi bulunmaktadır. Urduca kapak kısmında ise Enver Paşa'nın resmi basılmıştır. Urduca nüshasının birinci sayfası eksiktir. Burada yayımlanan haber ve makale başlıkları dipnotta verilmiştir.⁴¹

Altıncı sayı 14 Mayıs 1914 (R. 1 Mayıs 1330, H. 27 Cemâziye'l-âhir 1332)⁴² tarihinde yayımlanmıştır.⁴³ Altıncı sayısının Türkçe kapak kısmında Çelebi Sultan Mehmet'in resmi, Urduca Kısımında ise dönemin Osmanlı Sadrazamı Talat Paşa'nın portresi yer almaktadır. Burada yayımlanan haber ve makale başlıkları dipnotta verilmiştir.⁴⁴

Yedinci sayı 21 Mayıs 1914 (R. 8 Mayıs 1330, H. 25 Cemâziye'l-âhir 1332) tarihinde yayımlanmıştır.⁴⁵ Derginin kapak kısmında Sultan II. Murad'ın resmi basılmıştır. Bu sayıda yayımlanan haber ve makale başlıkları dipnotta verilmiştir.⁴⁶

Sekizinci sayı 28 Mayıs 1914 (R. 15 Mayıs 1330, H. 3 Recep 1332) tarihinde yayımlanmıştır.⁴⁷ Derginin kapak kısmında Sultan II. Mehmet'in portresi bulunmaktadır. Bu sayıda yayımlanan haber ve makale başlıkları dipnotta verilmiştir.⁴⁸

⁴⁰ CID, 5, (24 Nisan 1330)-(7 Mayıs 1914).

⁴¹ **Türkçe Nüsha:** (Servet ve Ma'rifet), (Serdar Eyüb Hân-ı Sâhib), (Cihân-ı İslâm-Şehzadelerin yetiştirilmesi ilgili talimatname haberi), (Keülün Men'-i isti'mâline hâkimâne bir tedbir); **Arapça Nüsha:** (E'l Masnû'âtü'l-vataniye), (Serdâr Eyyüb Hân-ı Sâhib), (Cihân-ı İslâm), (Ahvâlü'l Müslimîn fi Selanik), (Katlü'l İtaliyis), (E'l-Tayyâratü'l-Osmâniye), (Erbabü'l-Seyf min ümerâü'l-âiletü'l-Sultâniye), (E'l-gavâsatü'l-Osmâniye), (E'l-musarrafü'l-Hindü'l-Mısri), (Müfteşvâ E'l-vilâyâtü's-şarikiye), (Beşeri), (Tekzib); **Urduca Nüsha:** (Makale), ('Id-i Cülûs), (E'l-Nehza-ı İslâmiye), (Min ensâri İlallah), (Şeref ve 'izzi nefis ki 'alâ misâli).

⁴² Hicri tarih hatalıdır. Haftalık çıkan bir derginin beşinci sayısı 11 Cemâziye'l-âhir 1332'de yayımlanmış. Altıncı sayısı 18 Cemâziye'l-âhir 1332 tarihinde çıkması gerekiyor. Ancak derginin kapağında H. 27 Cemâziye'l-âhir 1332 yazıldığını görmekteyiz. Rumi tarihlemede herhangi bir hata görünmemektedir.

⁴³ CID, 6, (R. 1 Mayıs 1330)-(14 Mayıs 1914).

⁴⁴ **Türkçe Nüsha:** (Uluvvü'l-himmetü mine'l-imân), (Kemâl-i imtisâl), (Uhuvvet-i İslâmiye), (Cava Müslümanları); **Arapça Nüsha:** (Savt-ı mine'l-Kur'an), (Ahvâl-i Müslim-i Cava), (Şâhü'l-Acemü's-sâbık), (Selâm-ı Emirü'l Mü'minîn ilâ Müslimü'l-Hind), (Avâtrf-ı Müslim-i Hindî), (Hafide-i Melik-i Pencap), (Enbâü'l-Hind), (Vefd-i Osmâni), (Devrü'l ilm fi Sultânetü'l-Osmâniye), (Fezâi'ü'l-Ervâm), (Ahbâr-ı Bitlis), (Tenbiye ve 'itizâr); **Urduca Nüsha:** (Uluvvü'l-himmetü mine'l-ıman), (Dü sü zinde Celali ki gese ?), (Müslümanan Bosna Kavüfevd ?), (Fatih Deridnavet ?), (Hâne-i tevhid Pertislisi Cühenda ?), (Osmani Heyet), (Hoş Haberi), (Muhammed Ali Mahlu' ?).

⁴⁵ CID, 7, (R. 8 Mayıs 1330)-(21 Mayıs 1914).

⁴⁶ **Türkçe Nüsha:** (Ticaret-i bahriye), (Encümen-i Himâyet-i İslâm); **Arapça Nüsha:** (E't Ticâretü'l-bahriye), (İftitâhü'l-meclisü'l-niyâbi), (Neticetü'l-intihâbâtü'l-niyâbe Fi Fransa); **Urduca Nüsha:** (İftitâh-ı Meclis-i Meb'usân), (Mısri Çethi ?).

⁴⁷ CID, 8, R. 15 Mayıs 1330)-(28 Mayıs 1914).

⁴⁸ **Urduca Nüsha:** (Ve'l-fülkilleti tecrî fi'l-bahri bimâ yenfe'u'n'nâs), (Heyet-i Osmâni), (Taş Kışla Min Aneş-i Zedki ?); **Arapça Nüsha:** (Fi Bilâdü'l Arnavut), (Te'ehhübü'l-Yunan), (Harik fi Kışla), (Ahbâr-ı Türkistan), (Ahbâr-ı Marekeş), (Talat Bey Fi Romanya), (E't-tayyârünü'l Osmâniyün fi Mısır), (Tetemme-i ebnâü'l-Arnâvut), (Herb-ı Emirü'l-bâniyâ); **Türkçe Nüsha:** (Meclis-i meb'usân), (Arnavutluğun Akibeti).

Dokuzuncu sayı 4 Haziran 1914 (R. 22 Mayıs 1330, H. 10 Recep 1332) tarihinde yayımlanmıştır.⁴⁹ Derginin Türkçe kapak kısmında Sultan II. Bayezid'in resmi, Urduca kapak kısmında ise dönemin Bahriye Nazırı Cemal Paşanın fotoğrafı basılmıştır. Bu sayıda yayımlanan haber ve makale başlıkları dipnotta verilmiştir.⁵⁰

Onuncu sayı 11 Haziran 1914 (R. 29 Mayıs 1330, H. 17 Recep 1332) tarihinde yayımlanmıştır.⁵¹ Derginin sol üst köşesinde nüshasının bir kuruş olduğu yazılmıştır. Onuncu sayının Arapça kısmında diğer sayılardan farklı olarak derginin ücretinin yurt içinde yani Osmanlı vilayetlerinde 40, yurt dışında ise 48 kuruş olduğu belirtilmiştir. Urduca nüshasının sol üst köşesinde fiyatının altı ruble olduğu yazmaktadır. Derginin fiyatının onuncu sayıdan itibaren düşürüldüğünü görmekteyiz. Bu sayının Arapça kısmının kapağında Sultan I. Selim'in (Yavuz Sultan Selim), Urduca kısmında Maliye Nazırı Cavit Beyin resmi yer almaktadır. Bu sayıda yayımlanan haber ve makale başlıkları dipnotta verilmiştir.⁵²

On birinci sayı 18 Haziran 1914 (R. 5 Haziran 1330, H. 24 Receb 1332) tarihinde yayımlanmıştır.⁵³ Derginin kapağında Kanuni Sultan Süleyman'ın resmi basılmıştır. Türkçe nüshasında 4.5.6 ve 7. sayfalar eksiktir. Bu sayıda yayımlanan haber ve makale başlıkları dipnotta verilmiştir.⁵⁴

On ikinci sayı 25 Haziran 1914 (R. 12 Haziran 1330, H. 1 Şaban 1332) tarihinde yayımlanmıştır.⁵⁵ Derginin kapağında Sultan II. Selim'in resmi basılmıştır. Derginin iç kapağında Osmanlı Matbaası'nın reklamı

⁴⁹ *CİD*, 9, (22 Mayıs 1330)-(4 Haziran 1914).

⁵⁰ **Türkçe Nüsha:** (Ticaret), (Zemindar Gazetesi diyor ki), (Arnavutluk), (Cihân-ı İslâm); **Arapça Nüsha:** (Keyfe yetehâmelün ale'l-İslâm), (Hâzâ Cevâbi Şerifi Mekketü'l-mükerrreme ile's-sultan Muhammed Ebu'l-feth ba'de vusûl kitâbü's-sultan mübâşiran bâ fettetâhü'l-Kostantiniyye), (Kaside-i Şevki Bey), (Talat Bey Fi Romanya), (Fi Bilâd-ı Arnavut), (Risâle-mine'l-Hind); **Urduca Nüsha:** (Ve men yettekullâhe yec'allehü mahrecen ve yerzekahü min haysü lâ yahtesib), (Pa der yüz ki ? Medâris), (Latife), (Hemgü Tergün ki se perd gerdü ?).

⁵¹ *CİD*, 10, (R. 29 Mayıs 1330)-(11 Haziran 1914).

⁵² **Arapça Nüsha:** (Hitâb-ı E's-Seyyidü's-Sunûsi. Bi istimrârü'd-defâ' ani'l-vatani't-trablus), (E'l-gayretü'l-arabiyye), (İntesârü'l-müslimin fi Bingazi), (İngiltere ve'l-İslâm); **Türkçe Nüsha:** (Cengaverlik), (Latife), (Cihân-ı İslâm); **Urduca Nüsha:** (Ve men yuhâciru fi sebilullâhi fi'l-arz mürâgamen kesirân ve sa'a), (Ticaret), (Tüllâba), (Yurop Ur İslâm ?), (Marekeş ki Halat), (Nezâret-i Harbiye ki İlan), (Müslüman Zevargorkirin "30" Milyon firenk), (İmâmü'l-mücâhidin), (Dârü'l-hilâfe).

⁵³ *CİD*, 11, (R. 5 Haziran 1330)-(18 Haziran 1914).

⁵⁴ **Türkçe Nüsha:** (Karâin-i kirâma), (Bizde Ulûm-ı riyâziye); **Arapça Nüsha:** (Li külli Firavn Musa), (Savtü mine'l-Hind), (Tezâyüdü adedü'l-meb'usinü'l-müslimin fi meclis-i Duma Fi Rusya), (Mecelletü'l-Asrû'l-Hindiye), (E'l-medrestü'l-Suliyetü'l-Hindiyyetü fi Mekketü'l-mükerrreme), (E'l-bâniya ve Girit), (İslâm Sibiryâ ve meseletü'l-fetevâ), (Üstul Bahrû'l-esvedü'l-Rusi), (Encâlû'l-ailetü'l-sultâniyyetü bi tullâbünü'l-ilmü fi Avrupa), (Müvâzeretü'l-Hindiyyün li-devletü'l-Hilâfe); **Urduca Nüsha:** (Nâzirin-i kirâm), (Siyâsiyât), (İn Nasrâni ki Nemk-i harâmi), (Rusi İnsâf ki Misal ?), (Yunan ki Şerârât), (Dârü'l-Hilâfe), (Cühûthâ benî ?), (Zaif-i Kerim), (Hilâl-i ahmer-i Osmâni), (Kütüphan-e-i Kazan).

⁵⁵ *CİD*, 12, (12 Haziran 1330)-(25 Haziran 1914).

bulunmaktadır. Reklamda yayınevının bu dönemde basmış olduğu dini kitapların isim ve fiyatları verilmiştir. Bu sayıda yayımlanan haber ve makale başlıkları dipnotta verilmiştir.⁵⁶

On üçüncü sayı 2 Temmuz 1914 (R. 19 Haziran 1330, H. 8 Şaban 1332) tarihinde yayımlanmıştır.⁵⁷ Bu sayının kapak kısmında Sultan III. Murad'ın resmi basılmıştır. Bu sayıda yayımlanan haber ve makale başlıkları dipnotta verilmiştir.⁵⁸

On dördüncü sayı 16 Temmuz 1914 (R. 3 Temmuz 1330, H. 22 Şaban 1332) tarihinde yayımlanmıştır.⁵⁹ Haftalık olarak yayınlanan derginin bu sayısı 9 Temmuz 1914 tarihinde çıkması gerekirken bir hafta gecikme ile yayımlanmıştır. Derginin kapağında Sultan III. Mehmet'in resmi basılmıştır. Bu sayıda yayımlanan haber ve makale başlıkları dipnotta verilmiştir.⁶⁰

On beşinci sayı 23 Temmuz 1914 (R. 10 Temmuz 1330, H. 29 Şaban 1332) tarihinde yayımlanmıştır.⁶¹ Derginin kapağında Sultan I. Ahmet'in resmi basılmıştır. Bu sayıda yayımlanan haber ve makale başlıkları dipnotta verilmiştir.⁶²

On altıncı sayı 30 Temmuz 1914 (R. 17 Temmuz 1330, H. 7 Ramazan 1332) tarihinde yayımlanmıştır.⁶³ Derginin kapağında Sultan Mustafa'nın resmi basılmıştır. Bu sayıda yayımlanan haber ve makale başlıkları dipnotta verilmiştir.⁶⁴

⁵⁶ **Türkçe Nüsha:** (Zayıf ve kuvvet), (Mısırdaki Haremeyn-i Muhteremeyn Evkâfi), (Trablusgarpdaki İtalyanlar), (Cihân-ı İslâm); **Urduca Nüsha:** (Mektub-ı London- Müslümânünâ Vefd. Müşir Hüseyin Kadrai tarafından yazılmış makale), (E'l-hilâl-i gelge ?), (İslami Hareket-İbnü'l-hamid'in yazmış olduğu makale); **Arapça Nüsha:** (Savtü Mısır Fi Avrupa), (İhtifalü'l-Osmaniyân bi zikr-i fethü'l-Kostantiniyye), (İhtifalü'l-mislimîn fi Londra. Ba'idü fethü'l-Kostantiniyye), (Hadis-i hâim. Ma'a racül-ı kebîr min ricâlü'l-Hind.), (İ'lan).

⁵⁷ CID, 13, (R. 19 Haziran 1330)-(2 Temmuz 1914).

⁵⁸ **Urduca Nüsha:** (Feth-i Kostantiniyye 'id), (Hindistani Cünde), (Vezâretü Cenk kâ İ'lan ?); **Arapça Nüsha:** (E'l-uhuvvetü'l-İslâmiye), (Belag Nezâretü'l-Harbiyetü'l-Osmâniye), (Ta'mim ü'l-Hizmetü'l-askeriye), (E'd-devletü'l-aliyye ve'l-Yunan); **Türkçe Nüsha:** (Uhuvvat-i İslâmiye), (Güç direnkleri), (Arnavutluk Ahvâli), (Yeni Yunan Zırlıhları), (Jopanya), (Hindistan Müslümanlar nasıl tahkîr ediliyorlar !), (Hindistan Müslümanları ve Devlet-i aliyye).

⁵⁹ CID, 14, (3 Temmuz 1330)-(16 Temmuz 1914).

⁶⁰ **Türkçe Nüsha:** (İstiklâl-i İslâm), (İcmâl-i siyâsi), (Harbiye Nezâretinin Beyannâmesi), (Sultan Osman Diridnavtı (büyük harp gemisi) ve derece-i ehemmiyeti); **Arapça Nüsha:** (İstiklali'l-İslâmi), (Hadis Ma'a Emin Bey E'r-râfi' An Mısır ve'l-âlemü'l-İslâmi), (Ta'mimü'l-hizmetü'l-askeriye); **Urduca Nüsha:** (Başyazı), (Hadis-i zât-ı şân), (Ahvâl-i bâniyâ), (Nümesâ ki veliaht ka katl ?), (Yurop ki vadün ka Batlan ?).

⁶¹ CID, 15, (R. 10 Temmuz 1330)-(23 Temmuz 1914).

⁶² **Türkçe Nüsha:** (Ticâret-i bahriye. Başmakale. Yazarı Hintli Ebu Sa'idü'l-Arabi.), (Mısırdaki bir mâtem-i milli), (Hindistan havâdisi), (Lord Gicentre cevab); **Arapça Nüsha:** (E't-ticâretü'l-bahriye), (E'l-hind), (E'r-reddü ale'l-verdü ketşener ?), (E'l-enbâ'ü'l-hind); **Urduca Nüsha:** (E'r-reddü ale'l-verdü Geçner Konsol General İngilizi Bi-Mısır), (Ahvâl-i siyâsi), (Makâm-ı hilâfet ki şeb-ı berât), (E'l-bâ nevi vefd ?).

⁶³ CID, 16, (17 Temmuz 1330)-(30 Temmuz 1914).

⁶⁴ **Türkçe Nüsha:** (10 Temmuz. (Meşrutiyet kutlaması)), (İcmâl-i siyâsi. Devlet-i aliyye ve Yunanistan), (Avusturya- Sırbistan), (İstanbulda Hıdiv-i Mısıra suikast), (Yaraların Hiffeti), (Te'siri şahâne), (Ramazan-ı gufrân-ı nişân), (Petesburgda müslümanların İctimâ'i), (Mısırdaki matbu'ât Kânunu); **Arapça Nüsha:** (İdû'l-hürriyetü'l-Osmâniye), (hadis Emin Bey E'r-râfi' li-ceridetü Tasvir-i efkâr. E'l-İngiliz ve'l-Mısriyyün.), (muvakkıf'ü'l-hizbü'l-vatani), (Mustafa Kemal Paşa), (Takviyetü'l-

Derginin on yedi ve on sekizinci nüshasını Türk arşiv ve kütüphanelerinde bulamadık. Yurt dışından ulaşabildiğimiz kütüphanelerdeki kayıtlara rastlamadık. Bu sayılar, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girme arifesinde olduğu döneme rastlamaktadır.

On dokuzuncu sayı 15 Ekim 1914 (R. 2 Teşrin-i evvel 1330, 25 Zi'l-ka'de 1332) tarihinde yayımlanmıştır.⁶⁵ Dergi, bu sayıdan öncesinden başlayarak bir süre düzensiz çıkarılmaya başlanmıştır. Bu tarihler, Osmanlı Devleti'nin savaşa girme arifesinde olduğu tarihlerdir. Derginin kapağının üzerinde Sultan III. Ahmet'in resmi basılmıştır. Bu sayıda yayımlanan haber ve makale başlıkları dipnotta verilmiştir.⁶⁶

Bu tarihlerde derginin dağıtımının çok hızlı yapıldığını görmekteyiz. Örneğin, 1914'ün Ekim ayı sonlarında Karaçi'de bulunan İngiliz temsilcisi, Dışişlerine gönderdiği bir yazıda, derginin on dokuzuncu sayısını raporuna ekleyerek merkeze göndermiştir. Yazıda, dergi hakkında birtakım bilgiler verilmektedir. Dergi ile Karaçi'de Rwvarzade ? İbrahim Hilmi ilgilenmektedir.⁶⁷ Bu kişi İttihatçılarla irtibatlıdır. Derginin, Mısır'da etkili olduğu belirtilerek üç dilde yayımlandığı bildirilmektedir.⁶⁸

İngiliz yetkililer bu sayı ile yakından ilgilenmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin savaşa girme arifesindeyken yayımlanan bu sayıda çıkan haber ve makalelerin içeriğine baktığımızda İngilizler hakkında çok ağır ifadeler yer almıştır. Örneğin, “İngilizler yalan söyler mi?”, “İngilizler İnsanca Muameleye Başladı”, “Bir Alman Esirinin Beyanâtı”, “Hak Yolunda”, “Memleketimizde Bulunan Muhterem Bir Hindlinin İfadesi”, “Mısır Ahvâli”, “Hizbü'l-vatan Reisinin

rayü'l-âm), (Hâletü'l-ezher), (E'l-mısıriyyun ve devletü'l-hilâfe), (Münaza'atü İtalya li Fransa Fi Tunus ve'l-Cezayir), (Müsellimü'l-yaban), (Kabrü'l-ma'ri), (E's-seyyidü'l-İdrisi), (Tahiyetü'l-Mısıriyyinü'l-meclisü'l-meb'usinü'l-Osmâni); **Urduca Nüsha:** (Hükümet-i Osmaniye ka bernâmec (Program)), (Mevcûde), ('Id-ı Hürriyet), (Dârü'l-hilâfe), (Hadise), (Zekve Zekat).

⁶⁵ CID, 19, (2 Teşrin-i evvel 1330)-(15 Ekim 1914).

⁶⁶ **Türkçe Nüsha:** (İngilizler yalan söyler mi ?), (İngilizler İnsanca Muameleye Başladı), (Bir Alman Esirinin Beyanâtı), (Hak Yolunda), (Memleketimizde Bulunan Muhterem Bir Hindlinin İfadesi), (İsmail Bey Gaspranski), (Mısır Ahvâli), (Hizbü'l-vatan Reisinin Beyânâtı), (İngiltere Devleti, Hükümetlerin En Hainidir); **Arapça Nüsha:** (E'l-ahvâli fi'l-Hind), (Mu'ameletü'l-İngiliz Li-ehli'l-Hind), (Tasrihât-ı Esirü'l-Alman), (Fi Sebilü'l-Hak), (E'l-fitnetü Na'imetü li-anillahi min ikazühâ), (E'l-İngiliz ve'l-müslimün Fi'l-Hind), (Fe kaydü'l-İslam. İsmail Gaspranski), (E'd-devletü'l-aliyye ve'l-âlemü'l-İslâmiye), (E'l-hükümetü'l-İngiliziyeye İhvânü'l-hükümât), (Hamiyye Müslimü'l-Hind ve akibetühüm); **Urduca Nüsha:** (Si-yasi Ezâdi ki Berketin ?), (Müslüman esirân Cengin gü saltanat-ı Cermen ga hitâb ?), (Müslümanân-ı Hind ve Devletü'l-hilâfe), (Derdü nil bend Güya Güya ?), (Alem-i İslâm).

⁶⁷ İngiliz temsilcisinin yazısı, el yazısı ile yazıldığı için tam olarak okunamamaktadır.

⁶⁸ FO, 800/240.

Beyânâtı”, “İngiltere Devleti, Hükümetlerin En Hainidir” başlıklı haber ve makaleler bu sayıda yayımlanmıştır.

Bu haberlerin bazılarının içeriğine bakacak olursak “İngilizler yalan söyler mi ?” adlı haber, İngilizlerin daha önce propaganda amaçlı yalan haberine karşılık verilmiş karşı propaganda haberidir. Habere, istihzalı bir tarzla “doğruluğu kimseye bırakmayan İngilizler” şeklinde başlanmıştır. Habere göre; Hindistan Masör Mihracesinin İngilizlere bir milyonluk yardım ettiği belirtilmektedir. Aynı zamanda propaganda amaçlı Hindistan gazetelerinde yayımlanan bir beyanata cevap verilmiştir. Verilen cevapta bu haberin yalan olduğu, Hindistan’daki Müslümanların bunlara kanmaması istenmektedir.⁶⁹

Diğer bir haber başlığında “İngilizler İnsanca Muameleye Başladı” şeklindedir. İngilizlerin Hindistan’daki Müslümanlarla trende aynı vagona binmeye, Müslümanların cenazesine katılmaya, eğitim kurumlarına maddi yardım sağlamaya ve idarecilerine bazı unvanları vermeye başladığı belirtilmektedir.⁷⁰

Başka bir haber “Memleketimizde Bulunan Muhterem Bir Hintlinin İfadesi” başlığı ile yayımlanmıştır. Haberde, Hindistan’daki Müslümanların İstanbul’a sık sık telgraf göndererek Osmanlı Devleti’nin savaşta tarafsız kalmasını istediği belirtilerek dönemin politikaları hakkında kamuoyu bilgilendirilmesi yapılmaktadır.⁷¹

Yukarıdaki haber başlıklarından anlaşılacağı üzere bu sayıyı, savaş öncesi İngiltere ve Osmanlı Devleti’nin karşılıklı propaganda savaşına tutuştuğunun bir göstergesi olarak görmekteyiz. Aynı zamanda bu başlıklar, o dönemde savaşa girme arifesinde İngiltere, Hindistan, Mısır ve Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu atmosferi az da olsa yansıtmaktadır.

Yirminci sayı 25 Ekim 1914 (R.12 Teşrin-i evvel 1330, H. 9 Zi’l-hicce 1332) tarihinde yayımlanmıştır.⁷² Bu sayı, bir önceki sayıdan on gün sonra yayımlanmıştır. Derginin dış kapağında Sultan I. Mahmut’un resmi, iç kapağında ise Mısır Hizbül’l-vatan

⁶⁹ *CİD*, 19, 2 T. Evvel 1330: 1-2.

⁷⁰ *CİD*, 19, 2 T. Evvel 1330: 2.

⁷¹ *CİD*, 19, 2 T. Evvel 1330: 4.

⁷² *CİD*, 20, (2 Teşrin-i evvel 1330)-(25 Ekim 1914).

Reisi Sadullah Mehmet Ferit Bey'in resmi basılmıştır. Bu sayıda yayımlanan haber ve makale başlıkları dipnotta verilmiştir.⁷³

Yirmi birinci sayının nüshasını bulamadık. Bir önceki sayı 25 Ekim 1914 tarihinde yayımlanmış, bir sonraki yirmi ikinci sayı ise 3 Aralık 1914'te basılmıştır. Bu iki sayı arasındaki süre 38 gündür. Muhtemelen savaştan dolayı düzensiz yayımlandığı için 15-20 gün süre ile yayımlanmış olabilir.

Yirmi ikinci sayı 3 Aralık 1914 (R. 20 Teşrîn-i sâni 1330, H. 14 Muharrem 1333) tarihinde yayımlanmıştır.⁷⁴ Derginin kapağında Sultan III. Mustafa'nın resmi basılmıştır. Bu sayıda yayımlanan haber ve makale başlıkları dipnotta verilmiştir.⁷⁵

Yirmi üçüncü sayı 10 Aralık 1914 (R. 27 Teşrîn-i sâni 1330, H. 21 Muharrem 1333) tarihinde yayımlanmıştır.⁷⁶ Derginin kapağında Sultan I. Abdülhamid'in resmi basılmıştır. Bu sayıda yayımlanan haber ve makale başlıkları dipnotta verilmiştir.⁷⁷

Yirmi dördüncü sayı 17 Aralık 1914 (R. 4 Kânun-ı evvel 1330, H. 28 Muharrem 1333) tarihinde yayımlanmıştır.⁷⁸ Derginin kapağında Sultan III. Selim'in resmi basılmıştır. Bu sayıda yayımlanan haber ve makale başlıkları dipnotta verilmiştir.⁷⁹

⁷³ **Arapça Nüsha:** (İnne sa'atü'l-âtiye. Bi kalem-i E'l-Mücâhidü'l-İslâmiyü'l-gayûr ve'l-âlemü'l-kebir Sâhibü's-sa'ade Mehmed Ferid Bey. Re'isü'l-hizbü'l-vataniyü'l-Mısri. Başyazı.), (Savtü Mısır Fi Avrupa-Re'is Nadiyü'l-vataniyyinü'l-Mısıryın. Ve Re'is-i Tahrîr-i ceridetü'l-vatanü'l-Mısri Bi hanif. Doktor Rifat. Makale.), (Savtü mine'l-Hind İhticâcü Cemiyetü'l-istiklâlî fi'l-Hind- Re'is Cemiyetü'l-İstiklâlî'l-Hindi. S. T. Mokerçi. Makale.), (E'l-ahvâlü fi'l-Hind. İngiltere ve Ümerai'l-Hind), (Esvetü Hasene), (İle'l-şa'abü'l-Almani); **Urduca Nüsha:** (Siyâsi ezâdeyi ki Bereketeyn ?), (Vakt-i an Penheça ?- Mehmet Ferid. Makale), (Yurop min sadâ-yı Mısır); **Türkçe Nüsha:** (İnne's-sa'atü'l-âtiye- Mehmed Ferid. Makale), (Avrupada Mısır'ın sadası- Cenifde Mısırlılar Klübü Reisi ve Vatan-ı Mısri Gazetesi Ser Muharriri Doktor Rifat. Makale.), (Alman Milletine- Şark Cemiyetleri Nâ'ibleri adına Mısırlılar Klübü Reisi Vatan-ı Mısri Gazetesi Ser Muharriri Doktor Rifat. Makale.), (Sadâ-yı Hindistan-Hindistan İstiklal Cemiyeti Reisi S.T.Hokerçi. Makale.), (Uhûd-ı atikanın İlgası ve İrlandalılar), (Hindistan Ahvâli. Hind Ümerâsı ve İngiltere), (Reuter Ajansının Aracısı).

⁷⁴ CID, 22, (R. 20 Teşrîn-i evvel 1330)-(2 Aralık 1914).

⁷⁵ **Arapça Nüsha:** (Vâkı'atü'l-vâkı'a-Bi kalemü'l-allâmetü'l-kebir ve's-siyâsiyyü'l-hatır. Sa'âdetü Mehmed Ferid Bey. Başmakale.), (Bismillahirrahmanirrahim-Hurrirerü'l-mu'terif bi'l-aczi ve'l-taksîr Hâdimü'l-İslâm ve'l-fakirü abîde Salih Şerif E'l-Tunusi. E'l-Muhâcirü'l-hilâfe.); **Urduca Nüsha:** (Hindistanyün ki Hitâbet-Pir Muhammed Member Gadr Parti. Başmakale.), (Cihâd-ı mukaddes kâ Eser ?-Baki Anide. Makale.), (Câric Ur Şahı Kile), (London ki hayr Nehin ?); **Türkçe Nüsha:** (Hindistan Ahâlisine. Pir Muhammed Han. Başmakale.), (Cihâd-ı ekber. Mehmed Ferid. Makale.), (Allahü azizün zün-tikâm.).

⁷⁶ CID, 23, (27 Teşrîn-i sâni 1330)-(10 Aralık 1914).

⁷⁷ **Türkçe Nüsha:** (Ağa Han. Ebu's-Sa'idü'l-Arabi. Başmakale.), (İttihâd-ı İslâm), (Londra Bombardımanı. Hintli Ebu Sa'idü'l-Arabi.), (Alem-ı İslâmda cihâd); **Arapça Nüsha:** (Ağa Han. Ebu Sa'idü'l-Arabi. Başmakale.), (E'l-câmiatü'l-İslâm), (E'l-cihâdü fi'l-âlemü'l-İslâmi. Arap Şeyhlerinin bildirisi.), (Tunus), (Marekeş), (E'n-nasrî'l-mübinü'l-ceyşü'l-hilâfe), (E'l-cihâdü fi Marekeş); **Urduca Nüsha:** (İngirizun ki Mekariyi ?), (E'l-câmiatü'l-İslâmiye), (Esbâb-ı teferreku'l-İslâm), (Hindi Müslüman Ur Osmâni ra'iyet).

⁷⁸ CID, 24, (4 Kanun-ı evvel 1330)-(7 Aralık 1914).

⁷⁹ **Arapça Nüsha:** (Türkiye Ve'l-Hind-Ebu Sa'idü'l-Arabi. Başmakale), (Va'tesimü bi hablillâhi cemi'an velâ teferreku. İle'l-melâyin mine'l-müslimîn), (E'l-ilmü'n-nebevıyyü's-şerif); **Türkçe Nüsha:** (Türkiye ve Hindistan. Hintli Ebu Said Arabi), (Halas Muhârebesi ve Mısır), (Medine-i münevvere de muazzam bir ihtifâl); **Urduca Nüsha:** (Bismillahirrahmanirrahim. On Hindistan İslam aliminin cihat ile ilgili beyannâmesi.), (Cihâd-ı mukaddes ki eser), (Len tedün per güle ?), (Mevlevi Zafer Ali Han), (Şabaş Müslümani İskanam hey ?).

Yirmi beşinci sayının dış kapağı, derginin tespit edebildiğimiz nüshasında bulunmamaktadır. Bundan dolayı bu sayının hangi tarihte yayımlandığını bilemiyoruz. Dergi, haftalık olması nedeniyle 24 Aralık 1914 tarihinde yayımlanmış olabilir.⁸⁰ Bu sayıda yayımlanan haber ve makalelerin başlıkları dipnotta verilmiştir.⁸¹

Derginin yirmi altıncı sayısından ellinci sayısına olan nüshalarına ulaşamadık. Nüshasını bulamadığımız yirmi dört sayının yayın aralığına baktığımız zaman (Ocak 1915-Eylül 1915) Çanakkale Savaşları'nın hazırlık ve bitiş dönemine rastlamaktadır. Derginin sonraki sayılarına baktığımızda bu sayıların yayımlanmış olabileceğini tahmin ediyoruz. Bu sayılardan sonraki tespit ettiğimiz ilk nüshası ellinci sayıdır.

Ellinci sayı 23 Eylül 1915 (R. 10 Eylül 1331, H. 14 Zi'l-ka'de 1333) tarihinde yayımlanmıştır.⁸² Derginin bu sayısı eski formatından çok farklıdır. Satış ücretinin arttığı ve ilaveten yayın diline Farsçanın da eklendiğini görmekteyiz. Bununla ilgili bu nüshanın iç kapağında "ihtar" başlığı altında şu ifadeler yer almaktadır. "Elsine-i asliye-i İslâmiyeden olan Fârisi ile de ceridemize bir kısm-ı mahsus ilâvesi takarrur etmiş olduğundan ba'de ezin gazetemiz Türkçe, Arapça, Farisice ve Urduca dört kısım olarak intişâr edecektir." Bu ifadeden anlaşılacağı gibi bu sayıdan itibaren Cihan-ı İslam dergi olarak değil, ceride (gazete) olarak adlandırılacaktır. Ancak format yine dergi olarak devam ettirilmiştir.

Bir senelik abone bedeli, posta parası dâhil edilerek yurt içinde altmış beş kuruş olmuştur. Yine daha önce haftalık yayımlanan dergi, on günde bir yayımlanmaya başlamıştır. Aynı zamanda baskı kalitesi iyileştirilmiştir. Derginin daha önceki sayılarında açık adres bulunmamaktaydı. Bu sayıda adres, açık olarak yazılmıştır. (İdarehanesi: Cağaloğlundu Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye Merkez-i umûmiyesi da-

⁸⁰ *CİD*, 25, (24 Aralık 1914).

⁸¹ **Türkçe Nüsha:** (Halas Muhârebese ve Mısır), (Cihâd-ı İslam ve Harb-ı umûmi), (Hindistan), (Afganistan), (Meclis-i Meb'usânın küşâdı), (Tebliğât-ı resmîye), (Saraya duhûl), (Muvaffakiyetimiz Tevâli ediyor), (Ukbada); **Arapça Nüsha:** (Mısır ve Harb-ı Halas), (Hatm-ı sahih-ı Buhâri), (Hutbetü'l-arş), (E'l-Sunusiyyûn Ala Hudûd-ı Mısır), (Desâis-i İngiliz Fi İnan); **Urduca Nüsha:** (Cihâd ki hakikat), (Cihâd fi sebilüllah ki garzı ve gayet ?), (İngirizin ki za ge- ki keyfiyet Hindistan meyın ?), (Sevdan min eser-i cihad), (Petesburg min be gavet ?), (İngirizini Çor ?), (Hükümet ki mevta).

⁸² *CİD*, 50, (10 Eylül 1331)-(23 Eylül 1915).

hilinde Daire-i Mahsusadır.). Adresin yanında telgraf adresi de verilmiştir. (Dersa'âdet Cemiyet-i Hayriye-i İslâmiye).

Bu değişimden sonra Cihan-ı İslam'ın yayın amacı da değiştirilmiştir. Yayın amacı, derginin kapağında şu şekilde ifade edilmektedir: “Hilafet-i Kübrâya, İttihâd-ı İslâma, Te'âruf-i umûmiyeye hâdim ceridedir.” Ayrıca ceride ile ilgili işler için cemiyete müracaat olunacağı ifadesi not düşülmüştür. Sayfa sayısında artış görülmektedir.

Ellinci sayıdan itibaren şekilsel olarak da bir değişim söz konusudur. Kapak kısmına resim konulmamıştır. Bunun yerine “ay yıldız” konulmuştur. Bu görünümü ile dergiye resmi bir özellik kazandırılmıştır. Derginin şekilsel değişimle ilgili Vahdet Keleşılmaz'ın “Teşkilat-ı Mahsusa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918)” adlı kitabında bazı bilgiler bulunmaktadır. Buna göre, bu sayıdan itibaren Enver Paşa'nın emriyle Harbiye Nezareti'nin dergiyi devraldığı belirtilir.⁸³ İçerik açısından bakıldığında ellinci sayıdan itibaren dört dilde de aynı makale ve haberler yayımlanmıştır. Derginin el değiştirmesi ile ilgili son bölümde bilgiler verilmiştir. Bu sayıda yayımlanan haber ve makalelerin başlıkları dipnotta verilmiştir.⁸⁴

Elli birinci sayı 3 Ekim 1915 (R. 20 Eylül 1331, H. 24 Zi'l-ka'de 1333) tarihinde yayımlanmıştır.⁸⁵ Kapak bir önceki sayıdaki gibi standarttır. Bu sayıda yayımlanan haber ve makalelerin başlıkları dipnotta verilmiştir.⁸⁶

Elli ikinci sayı 13 Ekim 1915 (R. 30 Eylül 1331, H. 4 Zi'l-hicce 1333) tarihinde yayımlanmıştır.⁸⁷ Kapak standart olarak basılmıştır. Bu sayıdaki haber ve makalelerin başlıkları dipnotta verilmiştir.⁸⁸

⁸³ Keleşılmaz, 1999: 118.

⁸⁴ **Türkçe Nüsha:** (İttihâd-ı İslâm), (Hâl-ı harb İrade-i seniyyesi-Kısm-ı şer'i- fetevâ-yı şerif), (Havâdis-İtalyanın Trablus-garb ve Bingazi'deki Hal ve Mevki'i), (Mücâhidin-i Arabânın Bir Telgrafnâmesi), (Tebliğât-ı resmi. Savaşın genel durumu hakkında); **Arapça Nüsha:** (Vücübü'l-ittihâdü ale'l-müslimîn), (E'l-intibâh-ı Fi'l-İslâm), (E'l-irâdetü's-seniyyetü's-sâdira Fi hâl-ı harb), (E'l-havâdis. Telgraf-ı mucâhidinü'l-urban), (Hâl-i İtalyan Fi Trablusü'l-garb ve mevki'uhâ), (Almanya), (Muhâbetü'l-Osmâni Ve'l-italâfü'l-mürebbi'u't-teblig-ı resmi); **Urduca Nüsha:** (İslami birâderi ki ittihâd), (İngirizun ki bitre gark ?), (Lü müslümanı temgü mübarek hu ?), (Arab mucâhidin ki telgraf).

⁸⁵ CID, 51, (20 Eylül 1331)-(3 Ekim 1915).

⁸⁶ **Türkçe Nüsha:** (Cihâd Farz-ı ayn Olmuş idi), (Fetevâ-yı şerif), (Hülâsa-ı vuku'ât-ı harbiye); **Arapça Nüsha:** (İsbâhu'l-cihâd farz-ı ayn), (İhtikârü'd-dinü'l-İslâmi Fi sufûfü'l-Fransevi), (E'l-fetevâ-yı şerife), (Hülâsetü'l-vuku'âtü'l-harbiye); **Farsça Nüsha:** (Cihâd-ı farz-ı ayn şüdde büd ?), (Seyf-ı mübarek); **Urduca Nüsha:** (Cihâd ki hükm-ı Ur eski fazilet), (Şer-i fetvâ), (Cengin ki hülâsa), (Cihad ki cuş ?).

⁸⁷ CID, 52, (20 Eylül 1331)-(13 Ekim 1915).

⁸⁸ **Türkçe Nüsha:** (Şer'-i şerifin Nazarında Şehâdetin Şerefi-Başyazı- M. Mahir.), (Hakâyık-ı ahvâl-ı hazırâ-Enver Paşa'nın Meclis'te yaptığı Konuşma.), (Kısm-ı şer'i-Fetevâ-yı şerif. Nikah ile ilgili.), (Havâdis-Çanakkale Savaşı günlük cephe du-

Cihan-ı İslam'ın elli üçüncü sayısı, eski Sovyetler Birliği Kütüphanesi'nde bulunduğu belirtilmekte ise de⁸⁹ nüshasına ulaşamadık. Elli üçüncü sayısı tahminen İstanbul merkezli yayımlanan son sayıdır. Derginin imtiyaz sahibi ile Teşkilat-ı Mahsusa arasında fikir ayrılıkları ortaya çıktığından Ebu Said Bağdat'a gönderilecek ve dergiyi burada yayımlayacaktır.⁹⁰

1.4. Cihan-ı İslam'da Yayımlanan Makale ve Haber Konularının İçerik Değerlendirmesi

Cihan-ı İslam dergisinde yayımlanan haber ve makalelerin hedef kitlesi, İslam coğrafyasındaki Müslüman halktır. Yayınlarda kullanılan dil, özellikle Türkçe kısmı çok sadedir. Yazılan yazılar, herkesin anlayacağı şekilde kaleme alınmış propaganda amaçlı siyasî yazılardır. Haberlerin doğruluğu ya da kaynaklarının güvenilirliği açısından bakıldığında büyük oranda sorunludur. Haberlerin kaynağı olarak ya toplumun ileri gelen kanaat önderleri gösterilmiş ya da "bölgedeki önemli kişilerden aldığımız bilgiye göre" şeklinde ifade edilmiştir. Yine dergide, yurt dışında yayımlanmış gazete ve dergilerin isimleri verilerek kaynaklarının güvenilirliği sağlanmaya çalışılmıştır. Kaynak olarak gösterilen gazete ve dergilerin sayı ve tarihi verilmemiştir.

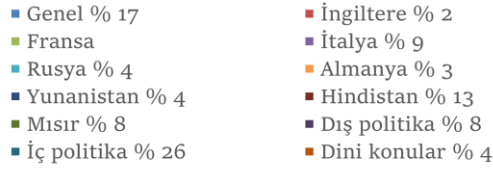
Yayın amacı, savaş süresince İslam coğrafyasındaki Müslümanları Osmanlı Devleti'nin ya da dönemin İttihatçı Hükûmeti'nin politikaları çerçevesinde aydınlatmak olan dergide yayımlanan haber ve yorumların istatistiksel dökümü, aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

rumları.); **Arapça Nüsha:** (Şerefü'ş-şehâde fi nazarü'ş-şer'-i şerif), (Hakâyıku'l-ahvâlü'l-hâzıra), (Hülâsatü'l-vuku'âtü'l-harbiye); **Farsça Nüsha:** (Şehâdet der nazar-ı şer'-i şerif), (Nutk-ı mühim ve belend-i Enver Paşa), (Kısm-ı şer'i); **Urduca Nüsha:** (Cihad ki farziyet), (Takrir-i dilbezir Enver Paşa), (Şer'i kısım.Şer'i fetevâ).

⁸⁹ Ebuzziya, 1993: 535.

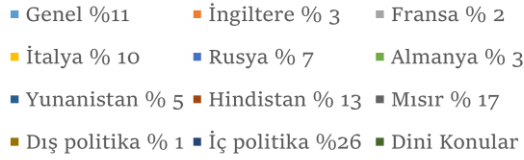
⁹⁰ Bu konu ile ilgili çalışmamızın (e) bölümünde bilgiler bulunmaktadır.

Türkçe Nüsha

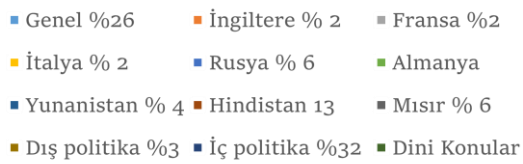
Tablo 1: 1-16 sayılarında yayımlanan haber ve makalelerin istatistiksel dökümü

Arapça Nüsha

Tablo 2: 1-16 sayılarında yayımlanan haber ve makalelerin istatistiksel dökümü

Urduca Nüsha

Tablo 3: 1-16 sayılarında yayımlanan haber ve makalelerin istatistiksel dökümü

Tablo 4: 19, 20, 22, 23, 24, 25, 50, 51, 52. sayılarında yayımlanan haber ve makalelerin istatistiksel dökümü

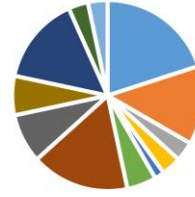
Türkçe Nüsha

Genel % 19	İngiltere % 17	Fransa % 2
İtalya % 2	Rusya % 4	Almanya % 2
Yunanistan	Hindistan % 15	Mısır % 13
Dış politika % 7	İç politika %15	Dini konular % 6

Tablo 5: 19, 20, 22, 23, 24, 25, 50, 51, 52 sayılarında yayımlanan haber ve makalelerin istatistiksel dökümü

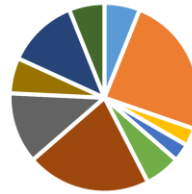
Arapça Nüsha

Genel % 20	İngiltere % 13
Fransa % 3	İtalya % 3
Rusya % 2	Almanya % 5
Yunanistan	Hindistan % 17
Mısır % 8	Dış politika % 7
İç politika % 15	Dini konular % 3
İran %3	

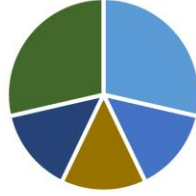
Tablo 6: 19, 20, 22, 23, 24, 25, 50, 51, 52 sayılarında yayımlanan haber ve makalelerin istatistiksel dökümü

Urduca Nüsha

Genel % 6	İngiltere % 24	Fransa
İtalya % 3	Rusya % 3	Almanya % 6
Yunanistan	Hindistan % 21	Mısır % 12
Dış politika % 6	İçpolitika %12	Dini konular % 6

Farsça Nüsha

- Genel % 29
- Fransa
- Rusya % 14
- Yunanistan
- Mısır
- İç politika % 14
- İngiltere
- İtalya
- Almanya
- Hindistan
- Dış politika % 14
- Dini konular % 29

Tablo 7: 50, 51, 52. sayılarında yayımlanan haber ve makalelerin istatistiksel dökümü

Türkiye kütüphane ve arşivlerinde tespit edebildiğimiz derginin yirmi beş sayısında çıkan haber ve makalelere göre, yukarıdaki tabloları oluşturduk. Tablolardan elde ettiğimiz bu sonuçlar, her ne kadar derginin geneli hakkında doyurucu bilgiler vermese de en azından dergi hakkında genel bilgilere ulaşabilmemizi sağlamaktadır. Bu da derginin tanıtımı açısından önemli bir adım olmaktadır.

Dergide çıkan haber ve makaleleri genel olarak ikiye ayırdık. Birinci kısmı, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na resmî olarak girmesine kadar olan dönemde çıkan nüshalardır. (1-16 sayıları). İkinci kısmı ise savaş döneminde çıkan nüshalardır. Yine dergide yayımlanan haber ve makaleleri, 13 başlık altında topladık. Bunlardan biri genel konular başlığı altında topladığımız başlıktır. Bu başlıkta İslam'da birliğin önemi, halifelik, cihat, şehitlik, İslam büyükleri ve kahramanları, eğitim gibi konular yer almaktadır.

Genel başlığı altında topladığımız kısımda, derginin ilk sayılarında yani savaş öncesinde çıkan nüshalarındaki haber ve makalelerde farklılık görülmektedir. Örneğin Türkçe nüshasında bu tür genel konularda %17'lik haber ve makale yayımlanırken Arapça nüshasında %11; Urduca kısmında ise %26'lık yayın bulunmaktadır.

Savaş döneminde çıkan nüshalardaki genel başlık adı altında topladığımız haber ve makalelerin dökümüne baktığımızda ise Türkçe nüshasında %19;

Arapça nüshasında %20; Urduca nüshasında %6 ve Farsça nüshasında ise %29 haber ve makale yayımlanmıştır. Bu başlıkların büyük bir kısmı, başyazı ya da makale şeklinde yayımlanmıştır. Makale ve başyazı yazan kişilerden iki isim öne çıkmaktadır. Birincisi dergini imtiyaz sahibi Ebu Saidü'l-Arabi, ikincisi de Mısır Hizbü'l-vatan Fırkası Başkanı Sadullah Mehmet Ferit Bey'dir.

Bu kişilerden Ebu Saidü'l-Arabi'nin yazmış olduğu makalelerden bazıları şunlardır. "Ticâret-i bahriye", "Londra Bombardımanı", "Türkiye Ve'l-Hind", "Ağa Han" dır. "Ticâret-i bahriye" adlı makalesinde Ebu Saidü'l-Arabi, deniz ticaretinin öneminden bahsederek Müslümanların deniz ticaretine mutlaka önem vermesini istemektedir. Bununla İngilizlerin deniz ticaretine zarar verilmesi gerektiğinden söz etmektedir.⁹¹

"Londra Bombardımanı", başlıklı yazısında ise I. Dünya Savaşı esnasında Londra'nın Almanlar tarafından bombalanmasını ele almıştır. Makalede, bundan duyulan sevinç dile getirilirken Almanlar övülmüş ve İngilizler yerilmiştir.⁹²

Diğer bir makalesi de "Türkiye ve'l-Hind" başlıklı yazıdır. Makalede, Hindistan Müslümanlarının Osmanlı'ya bağlılığından söz edilerek halifeliğin gücünden bahsedilmiştir.⁹³

"Ağa Han" adlı makalesinde Ebu Sai'dü'l-Arabi, Ağa Han'ın İsmaili Mezhebinden olduğunu ve İngilizlerle işbirliği yaptığından söz ederek bu kişinin etkisi altında kalınmaması gerektiğini belirtmiştir.⁹⁴

Sadullah Mehmet Ferit Bey'in yazılarından bazıları ise şunlardır: "İnne sa'atü'l-âtiye Bi-kalem-i E'l-Mücâhidü'l-İslâmiyü'l-gayûr ve'l-âlemü'l-kebîr Sâhibü's-sa'âde"⁹⁵ ve "Vakı'atü'l-vâki'a Bi kalemü'l-allâmetü'l-kebîr ve's-siyâsiyyü'l-hatır."⁹⁶dır.

İngiltere başlığı altında ele aldığımız konularda, genel olarak İngilizler ve İngiltere hakkında bilgiler

⁹¹ CID, 15, (R. 10 Temmuz 1330)-(23 Temmuz 1914): 1-3.

⁹² CID, 23, (27 Teşrîn-i sâni 1330)-(10 Aralık 1914): 1.

⁹³ CID, 24, (4 Kanun-ı evvel 1330)-(7 Aralık 1914): 1.

⁹⁴ CID, 23, (27 Teşrîn-i sâni 1330)-(10 Aralık 1914): 1-2.

⁹⁵ CID, 20, (2 Teşrîn-i evvel 1330)-(25 Ekim 1914): 1.

⁹⁶ CID, 22, (R. 20 Teşrîn-i Evvel 1330)-(2 Aralık 1914): 1.

değerlendirmeye alınmıştır. Bunun yanında İngiltere'nin iç politikası, sömürgeleri ile ilgili çıkan haberler bu başlık altında değerlendirilmiştir.

İngiltere'nin sömürgesi olan Hindistan başlığı altında ele alınan konularda içinde Hindistan ve diğer İngiliz sömürgesi olan Afganistan ve Cava gibi bölgeler hakkında çıkan haberleri de değerlendirdik. Aynı zamanda bu bölgelerdeki Müslümanların sorunları ve hilafete bağlılıkları hakkında çıkan haber ve makaleleri bu başlığın içinde değerlendirdik.

Yine Mısır başlığında adı altında da aynı uygulamayı yaptık. Arap coğrafyasındaki Müslümanlarla ilgili çıkan haber ve makaleleri bu başlıkta topladık.

Fransa başlığı altında fazla bir haber ve makaleye rastlamadık. Mevcut haber ve makaleler, genel bilgilerin yanında Fransa'nın Kuzey Afrika sömürgeleri olan Tunus ve Fas hakkındaki bilgilerden oluşmaktadır.

Rusya hakkında fazla bir haber ve makale bulunmamaktadır. Yayınlarda Rusya sömürgesi altında yaşayan Türk ve Müslümanların sorunları dile getirilmiştir. Bunun yanında İsmail Gaspıralı ile ilgili bazı haberleri görmekteyiz.

İtalya başlığında İtalya hakkında genel bilgilerin yanında Trablusgarp ve Arnavutluk Müslümanları hakkında haber ve makaleler değerlendirilmiştir.

Almanya hakkında fazla bir haber ve makale yoktur. Mevcut olanların içeriğinde Almanların büyük devlet ve millet olduğu vurgulanarak müttefik olduğumuzdan söz edilmektedir. Almanların savaşın galibi olacağından söz edilmektedir.

İç politika başlığı altında topladığımız haber ve makalelerde, Meşrutiyet'in ilanı, meclisin açılması ve Müslüman halkın yönetime katıldığı gibi haberler sık sık kaleme alınmıştır. Bunun yanında dönemin hükümetinin bütün faaliyetleri hakkında bilgilendirilmeler yapılmıştır. Yine bu dönemde Harbiye Nezareti'nin haftalık veya aylık cephe durumları hakkında bilgilendirmeleri dergide yer almıştır.

Dış politika başlığında Avrupa ve dünya politikaları hakkında genel bilgilerin yanında, Osmanlı devletinin bunlarla olan ilişkileri yer almaktadır.

Dinî konular başlığı, misyonerlik ve bu dönemde güncel ve savaş konuları hakkında fetvalardan oluşmaktadır. Son sayılarda ise Farsça kısmında Şia veya Alevi vatandaşlara yönelik olarak İslam kardeşliği ve ehl-i beyt hakkında bilgiler verilmiştir.

1.5. Cihan-ı İslam'ın Akıbeti

Çanakale Savaşları'ndan sonra Cihan-ı İslam'ın imtiyaz sahibi Ebu Saidü'l-Arabi, Teşkilat-ı Mahsusa'nın Umur-ı Şarkiye Müdürü Ali Bey Başhamba ve dönemin bazı İttihatçıları ile Hindistan Müslümanları ve politikaları hakkında fikir ayrılığına düşmüştür. Bundan dolayı 1915 yılının Ekim ayında Enver Paşa'nın veya Harbiye Nezareti'nin emriyle derginin yönetimi, Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye'ye iade edilmiştir. Dolayısıyla Harbiye Nezareti'nin emrine verilmiştir. Nitekim dergi, ellinci sayıdan itibaren Harbiye Nezareti'nin denetiminde yayımlanmıştır.

Derginin 50, 51 ve 52. sayılarının içeriğine bakıldığında yayın politikasının değiştiği açıkça görülmektedir. Örneğin, derginin dört dildeki nüshaları aynı içerikle yayımlanmıştır. Yine bu sayılara Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye azalarından ve eski mutasarrıflardan M. Mahir Efendi damgasını vurmuştur. M. Mahir Efendi, derginin başyazılarını yazmıştır. Yazılarında genel olarak İslam'ın birleştiriciliğinden, cihattan ve şehitlikten bahsetmiştir. Bu sayılarda haber mahiyetinde herhangi bir yayın bulunmazken dinî konularda fetvalar göze çarpmaktadır. Bunun yanında Harbiye Nezareti'nin bu dönemdeki cephe durumları hakkındaki resmi açıklamaları yayımlanmıştır.

Derginin Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye'ye terkedilmesinden sonra Ebu Saidü'l-Arabi, Cihan-ı İslam'ın kendi düşüncelerine ters yayın yapması üzerine imtiyaz sahipliğinden ayrılacağını bildirmiştir. Nitekim bu gergin ortamda dergi, sadece üç veya dört sayı çıkarılabilmektedir. Ali Bey Başhamba, Ebu Saidü'l-Arabi'den İngilizlere karşı Müslümanların Hindularla işbirliği yapmasını isteyecektir. Bu teklif, kabul edilmeyecektir. Ebu Saidü'l-Arabi'ye göre, dergi İslami çizgiden ayrılmıştır. Aynı zamanda Müslüman-Hindu çatışmasının dergide yapılan propagandalara taşınmasının doğru olamayacağını dile getirmiştir. O, Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye ve diğer

devlet erkânı ile giriştiği mücadele sonucunda Cihan-ı İslam'ı tekrar geri alacaktır. Ancak daha önce Teşkilat-ı Mahsusa'dan aldığı maddi yardımlar kesilecektir.

Bu mücadele sonunda Ali Bey Başhamba, Ebu Saidü'l-Arabi'den Bağdat'a gitmesini ve dergisini orada çıkarmasını isteyecektir. Ebu Saidü'l-Arabi, buna karşı çıkmıştır. Dergi Bağdat'ta çıkarılırsa etkili olamayacağını dile getirdiyse de başarılı olamamıştır. Konu ile ilgili Enver Paşa'ya mektup yazarak yardımlarını isteyecektir. Ancak olumlu bir cevap alamayacaktır. Verilen cevapta kendisinden, Bağdat'a gitmesi ve orada faaliyet göstermesi istenecektir. Bu durum, Irak Havalisi Komutanı'na 10 Kanun-ı Sani 1331 (23 Ocak 1916) tarihli bir telgrafla bildirilmiştir. Telgrafta, Ebu Said'e yardımcı olunması, gazete çıkarması için gerekli kolaylıkların gösterilmesi istenmiştir. Bunun için de iki bin kuruş görev tahsisatı verilmiştir. Nitekim Ebu Said, verilen talimat üzerine Bağdat'a gitmiştir.⁹⁷ Ekim 1916 tarihinde Bağdat'tadır. Saraya gönderdiği bir kutlama tebriğinde Cihan-ı İslam'ın sahibi unvanını kullanmaktadır. Buradan hareketle Ebu Said'in, gazetesini burada çıkarmaya devam ettiğini görmekteyiz.⁹⁸

İstanbul'da yayın hayatına başlayan Cihan-ı İslam dergisinin erişebildiğimiz son sayısı 52. sayıdır. 53. sayı basılmış ise de mevcudu bulunmamaktadır. Bu sayının 1915 yılı Ekim ayının son günlerinde yayımlanmış olması muhtemeldir. Cihan-ı İslam'ın Bağdat'ta yayımlanan nüshaları konumuz dışındadır. Yazışmalardan anlaşıldığına göre, bu baskıların yayın dili Urduca'dır. Cihan-ı İslam'ın yerine aynı işlevi yerine getirmek amacıyla Teşkilat-ı Mahsusa'nın maddi yardımı ile 1915'in Kasım ayı başlarından itibaren Uhuvvet gazetesi yayın hayatına başlayacaktır.

Sonuç

I. Dünya Savaşı öncesinde İslam toplumlarını savaşa hazırlama konusunda birçok cemiyet kurulmuştur. Bunlardan biri de Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye'dir. Kuruluş amacı, Müslümanları her konuda bilgilendirmek ve özellikle Batıya karşı birlik olunduğu tak-

⁹⁷ Keleşyılmaz, 1999: 116-123.

⁹⁸ BOA, DH-KMS. 1334.Z.23 (00042-00002-01-04)

dirde, başarı kazanılabileceğine inanmalarını sağlamaktır. Başka bir ifade ile bu dönemde Müslümanların içerisinde buldukları ümitsizlik ve karamsarlıkları bertaraf ederek onlara yeni bir heyecan vermek ve onları harekete geçirmektir. Bu cemiyetler, siyaset ve toplum hayatında birçok faaliyetleri sürdürmüşlerdir. Aynı zamanda İslam toplumlarının içinde bulunduğu durumu, sahip oldukları yayın organları ile bütün dünyaya duyurmaya çalışmışlardır. Cemiyet-i İslamiye'nin yayın organlarından biri de Cihan-ı İslam dergisidir.

Dergi, savaş öncesi 9 Nisan 1914 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Kapağında kendisini her ne kadar gazete şeklinde ifade etmiş ise de dergi formatında yayımlanmıştır. Bundan dolayı biz de gazete yerine dergi şeklinde isimlendirme yaptık. Yayın Amacı, resmi olarak İslam menfaatlerine hizmet eden edebî, siyasî, içtimai dergi olarak belirtilmiştir. Ancak gayriresmî olarak İttihat-Terakki Hükûmeti'nin kararıyla ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın denetiminde, bu dönemde İngiliz işgali altında bulunan Hindistan, Mısır, Kuzey Afrika ve İran'daki Müslüman halkı, İngilizlere karşı uyandırmak, İngilizlerin Osmanlı Devleti'ne ve hilafet aleyhine giriştiği propagandaları önlemek amacıyla yayımlanmıştır.

İmtiyaz sahibi Hindistan Müslümanlarının ileri gelenlerinden ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın önemli şahsiyetlerinden biri olan Ebu Saidü'l-Arabi'dir. Sorumlu müdürü de yine eski bir milletvekili ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın önemli kişilerinden Yusuf Şetvan'dır. Bu kişiler, kendilerini teşkilata adanmış kişilerdir. Özellikle Ebu Saidü'l-Arabi, İngilizlere karşı her yönden mücadele etmiştir. Bu durum dergide yazmış olduğu yazılarında açıkça görülmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi dergi, propaganda amacıyla Hindistan, Mısır, Kuzey Afrika ve İran'daki Müslüman halkı, İngilizlere karşı uyandırmak ve hatta ayaklandırmaktır. İngiltere'nin müttefikleri Fransa, İtalya ve Rusya'ya karşı fazla bir faaliyet içerisine girilmiştir. Bununla ilgili dergide çıkan haberlerin dökümüne baktığımızda bu durum açıkça görülmektedir. Bu şekilde olmasının birçok nedenleri olsa da en

önemli nedeni, Ebu Said'in İngilizlerle olan mücadelesidir.

Derginin yayımlanan nüshalarını Türk kütüphane ve arşivlerinde tam olarak bulamadık. Amerika, İngiltere, Avrupa, Pakistan, Mısır ve bulabileceğimiz bütün arşiv ve kütüphanelere internet ortamında erişmeye çalıştık. Ancak bulamadık ya da ulaşamadık. Türkiye'de bulabildiğimiz yirmi beş nüshayı değerlendirerek bu çalışmayı oluşturduk. Dergiyi, işlediği konu itibarıyla savaş öncesi ve sonrası diye iki ana başlık altında değerlendirdik. Savaş öncesinde İslam toplumlarını savaşa hazırlama şeklinde İslam'ın birleştiriciliği ve halifelik hakkındaki konular yoğun bir şekilde işlenmiştir. Savaş döneminde ise İngiltere ve sömürgelerindeki İslam toplumlarının uyanışı hakkında her türlü konu işlenmiştir.

Dergi, yayın amacına uygun olarak etkili bir faaliyet göstermiştir. Kısa sürede tanınmış, birçok bölgede tesirini göstererek başarılı olmuştur. Öncelikle dergi, İstanbul'da basılmaktadır. Kurye ile kısa sürede ilgili her yere gönderilmiştir. Nitekim 1914 yılı Ekim ayında yayımlanan derginin on dokuzuncu sayısı, çok kısa bir sürede Karacı'ya ulaşmıştır. Buradaki İngiliz temsilciliği, dergiden haberdar olarak dergi hakkında rahatsızlıklarını Londra'ya bildirmiştir. Dönemin İngiliz hükümetinin, Osmanlı Hükümeti'ne baskısı üzerine ilerleyen sayılarda derginin kapatılma ihtimalinin olduğundan bahsedilmektedir.

Savaşın ilerleyen dönemlerinde Osmanlı Hükümeti'nin değişen Hindistan politikaları sonucunda derginin kurucusu ve imtiyaz sahibi Ebu Said, Teşkilat-ı Mahsusa veya bazı ittihatçılar ile fikir ayrılığına düşmüştür. Bundan dolayı dergi, Ebu Said'in elinden alınarak Harbiye Nezareti'nin emrine verilmiştir. Bu durum kısa süre devam edecektir. Bu tür fikir ayrılıklarından dolayı Ebu Said, Bağdat'a gönderilecektir. Dergi de 1916 yılı Ocak ayından itibaren Bağdat'ta yayın hayatına devam edecektir. Derginin işlevini 1915 yılının Kasım ayından itibaren İstanbul'da Uhuvvet gazetesi yerine getirmeye başlayacaktır.

KAYNAKÇA**1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi**

DH-KMS. 1334.Z.23 (00042-00002-01-04)

2. İngiliz Arşivi (PRO)

FO, 800/240

3. Cihan-ı İslam Gazetesi

Sayı: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 50, 51, 52.

4. Kitap

Baykal, Hülya (1990), *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, İstanbul: Afa Matbaacılık.

Karpat, Kemal (2005), *İslam'ın Siyasallaşması*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı.

Kocabaşoğlu, Kocabaşoğlu (2010), *Hürriyeti Beklerken İkinci Meşrutiyet Basını*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Özdiş, Hamdi (2010), *Osmanlı Mizah Basınında Batılılaşma ve Siyaset (1870- 1877)*, İstanbul: Libra Yayıncılık.

Sevil, Hülya Küçük (2005), *İttihat ve Terakki Döneminde İslamcılık Hareketi (1908-1914)*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şapolyo, Enver (1971), *Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın*, Ankara: Güven Matbaası.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (2012), *On dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergah Yayınları, 20. baskı.

Topuz, Hıfzı (2003), *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

5. Makale

Akyıldız, Ali (2013), "Yusuf İzzeddin Efendi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 44.

Altıntaş, Ayten (2001), "Basılı Tıp Yayınları Alanının Öncülerinden Biri: 'Tuhfetü'l Tıp", *Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10, İstanbul.

Birinci, Ali (2010), “Şerif Paşa, Mehmed”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 39.

Ebuzziya, Ziyad (1993), “Cihân-ı İslam”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul.

Gönenç, Özgür (2005), “Türk Basınında Fransız Modeli ve Etkileri”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 20, İstanbul.

Gündoğdu, Cihangir (2009), “Diyojen Dergisi ve Dizini”, *Müteferrika Dergisi*, 35, İstanbul.

Güneş, İhsan (1997), *Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci I. ve II. Meşrutiyet*, II, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları No:15.

Koloğlu, Orhan (2010), *Osmanlı Döneminde Basın Teknikleri ve Araçları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.

Oktay, Orhan (1998), “Mümeyyiz”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 31, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Şen, Nur (2005), “Tanzimat Devri Periyodikleri ve Dergicilik”, *Gazi Türkiyat Dergisi*, 5, Ankara.

Pehlivanlı, Hamit (2000), “Teşkilat-ı Mahsusa Kuzey Afrika’da (1914-1918)”, *ATAM Dergisi*, XVI/47.

Toprak, Zafer (1984), “Fikir Dergiciliğinin Yüzyılı”, *Türkiye’de Dergiler Ansiklopediler (1849- 1984)*, İstanbul: Gelişim Yayınları.

Tunalı, Ayten (2005), “Ceride-i Askeriyenin Tarih Araştırmalarındaki Yeri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23/36, Ankara.

Varlık, Bülent (1985), “Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: İletişim Yayınları.

Yazıcı, Nesimi (1997), “Hadika”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, 5, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

I. DÜNYA SAVAŞINDA PROPAGANDA AMAÇLI YAYINLANAN DERĞİ: CİHAN-I İSLAM

Öz: Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye'nin yayın organı olarak basın yayın hayatına başlayan Cihan-ı İslam dergisi, I. Dünya Savaşı öncesinde propaganda amaçlı çıkarılmıştır. Osmanlı Devleti'nin istihbarat teşkilatı olan Teşkilat-ı Mahsusa'nın maddi olarak desteklediği ve yönlendirdiği dergi, teşkilatın ve aynı zamanda İttihatçuların denetimindedir.

Yayın amacı; İngiliz işgali altında bulunan Hindistan, Mısır ve İran'daki Müslüman halkı, İngilizlere karşı uyandırmak ve İngilizlerin Osmanlı Devleti'ne ve hilafet aleyhine giriştiği propagandaları önlemek olan derginin imtiyaz sahibi, Hindistan Müslümanlarının ileri gelenlerinden ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın önemli şahsiyetlerinden biri olan Ebu Saidü'l-Arabi'dir. Dergi, İstanbul merkez olmak üzere 9 Nisan 1914'te başlayıp 1915 yılının Ekim ayı sonlarına kadar yayın hayatını sürdürmüştür. Daha sonra Bağdat'ta yayımlanmıştır. Bu çalışmada, derginin İstanbul merkezli yayımlanan nüshaları incelenmiştir.

Başlangıçta düzenli olarak haftalık yayımlanan dergi, I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla düzensiz olarak yayın hayatına devam etmiştir. Derginin Türkiye'deki arşiv ve kütüphanelerden yirmi beş sayısına ulaşabildik. Mevcut nüshalar çerçevesinde dergiyi, şekilsel ve içerik açısından detaylı bir şekilde incelemeye çalıştık. Dergide yayımlanan haber ve makalelerin başlıklarını dipnot olarak verirken bu haber ve makalelerin konu itibarıyla istatistiksel dökümünü ve bazı haber ve makalelerinin değerlendirmesini de yaptık.

Savaşın ilerleyen döneminde değişen politikalar sonucunda derginin kurucusu ve imtiyaz sahibi Ebu Said ile Teşkilat-ı Mahsusa veya bazı İttihatçılar fikir ayrılığına düşmüştür. Bundan dolayı dergi, Ebu Said'in elinden alınmaya çalışılmış ise de bu konuda başarılı olunamamıştır. Bu tür fikir ayrılıklarından dolayı dergi, Ocak 1916'dan itibaren Bağdat'ta yayın hayatına devam edecektir. Derginin işlevini Kasım 1915'ten itibaren İstanbul'da Uhuvvet gazetesini yerine getirmeye başlayacaktır.

CİHAN-I ISLAM: A JOURNAL PUBLISHED as PROPAGANDA DURING the FIRST WORLD WAR

Abstract: The Cihan-Islam Journal which started its publication life as part of Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye (Hayriye-i İslamiye Community) was published for propaganda reasons in the pre-First World War period. The Teşkilat-ı Mahsusa which was the intelligence organization of the

Anahtar Kelimeler: Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye, Cihan-ı İslam dergisi, Ebu Saidü'l-Arabi, Teşkilat-ı Mahsusa, Propaganda

Ottoman Empire financially supported and directed this journal and was also under the audition of the Ittihadists.

The aim of publishing this journal was to raise awareness of the Muslim public living in India, Egypt and Iran which was under the occupation of the British Empire and to prevent the propaganda made against the Ottoman Empire by the British. The owner of this journal was Ebu Saidü'l-Arabi who was a leading figure among the Indian Muslims and an important person of the Teşkilat- Mahsusa. The journal was published in Istanbul from 9 April 1914 to October 1915. It continued to be published in Bağdat after this period. In this study the copies of the journal published in Istanbul have been examined and evaluated.

The journal was published once a week starting in April, but as World War 1 broke out it was not published regularly. Only twenty-five copies could be obtained from the archives and libraries in Türkiye. The 25 copies of this journal was examined and evaluated in form and content. The headings of the news and articles in the journals have been given in the footnotes and the statistical quantity and evaluation of some of the news and articles have also been done.

As a result of the changing policies in the course of the war, the founder and owner of the journal Ebu Said and The Teşkilat-Mahsusa or some Ittihadists had some conflicts of ideas. For this reason, the journal was attempted to be taken out of the hands of Ebu Said but this attempt failed. The journal began to be published in Bağdat starting from January 1916 because of these conflicts. The Uhuvvet Newspaper was published in Istanbul dating from November 1915 to function as this journal.

Keywords: Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye, Cihan-ı İslam Journal, Ebu Saidü'l-Arabi, Teşkilat-ı Mahsusa, Propaganda

